

ÇALIŞMA ORTAMI

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
VERİMLİLİK
İŞ HUKUKU
SOSYAL POLİTİKA

MAYIS-HAZİRAN 1994 - SAYI: 14

Fişek Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını iki ayda bir çıkar

BU SAYIDA NELER VAR?

Hedef: Toplum Örgütlerinde Üretim ve Katılım
(Türk Tabipleri Birliği'nden Örneklerle) Doç. Dr. A. Gürhan Fişek

Yaşlanan işgücü: Sorunlar ve Fırsatlar

Bilimde Yaratıcılık ve Özgünlük (R.K. Uenishi)

Büyüteç: Sigara ve Çocuk

- İşyerinizde Hâlâ Sigara içiliyor mu? (Prof. Dr. Necati Dedeoğlu)
- Sigara ile ilgili Bazı Gerçekler (Derleyen: Prof. Dr. Ali Esat Karakaya)
- Çalışan Çocuklarda Sigara Alışkanlığı (Aysın Koçak)
- Ergenlikte Benlik İmaji: Çalışan ve Öğrenci Ergenler Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma (Doç. Dr. Haluk Özbay ve Arkadaşları)
- 13-15 Yaş Diliminde Sigara İçmeyi Etkileyen Etmenler Üzerine Bir Araştırma (Dr. Muharrem Baytemür-Ayşın Koçak-Doç. Dr. A. Gürhan Fişek)
- Tütün ve Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun ve Cumhurbaşkanlığına Veto Gerekçesi (Özet)

Çeşitli Ülkelerden :

- Lüksemburg
- İngiltere

Toplum Örgütlerinden:

- NÜSED
- Nükleer Karşıtı Kongre Sonuç Bildirgesi

Okur Kaleminden :

- Bir Adli Tıp (Meslek Hastalığı) Olgusu
(Dr. Yasemin Günay-Yrd. Doç. Dr. Gürsel Çetin)

HEDEF

TOPLUM ÖRGÜTLERİNDE ÜRETİM VE KATILIM (Türk Tabipleri Birliği'nden Örneklerle) **Doç. Dr. A. Gürhan Fişek**

Dünya ve ülkemiz çok hızlı bir değişim içinde. Eskiden de bilirdik aynı suda iki kez yıkanılmayacağını. Ama şimdi suyun akım hızı akıl almaz boyutlarda.

Ama değişmeyen üç şey var: 1) İnsanların yaşamını sürdürebilmek için fizyolojik gereksinimleri, 2) Bunları karşılamak için de bir işe gereksinimleri, 3) insanların tek başlarına çok zayıf ve güçsüz oldukları.

Bugün ülkemiz hiç kimsenin, hiç bir meslek üyesinin güvence altında olmadığı bir dönemi yaşıyor. Özellikle zor koşullarda bireylerin, kendi başlarının çaresine bakma eğilimleri artıyor. Bu hem sorunlarını çözmiyor, hem de onları daha da içinden çıkılmaz konuma itiyor. Ancak toplumsal dayanışma ve birlikte çıkış yolları aramak, günün elverdiği ölçüde sağlıklı sonuçları yakalamaya olanak verebilir. Onun için, bu bireylerin üyesi oldukları toplum örgütlerinin rolü, daha da önem kazanıyor. Her toplum örgütü üyelerinin bu zor günleri aşmaları için yeni yollar açmalı; yalnızca eleştirel tavırla ya da dar kapsamlı amaçlarla yetinmemelidirler. Fizyolojik gereksinimleri güvence altına alınmayan bireylerden sağlanacak toplumsal yarar çok sınırlıdır. Bugün liberal ekonomi diye sunulan düzende, toplumsal yarar kavramı ikinci plana itilmiş; birey yalnızca bir ekonomik ögeye indirgenmiştir. Tek başına bu bile, düzenin, insanı insan olmaktan çıkarıp, "araç'a indirgeyen çağdışı (insanlık dışı) niteliğini vurgulamaya yeter. O halde, toplum örgütünün, insan hakları için, birlikte uğraş vereceği üyelerinin güncel sorunlarına eğilmesi ertelenemez.

Toplum örgütlerinde farklı kategoriler vardır (1). Gönüllü üyeliğe dayanan bir dernek ile bir meslek odasını; ya da bir meslek odası ile sendikayı aynı kefeye koymaya olanak yoktur. Sözgelimi: Türk Tabipleri Birliği'nin, bir Kulak Boğaz Burun Uzmanları Derneği ya da İnsan Hakları Derneği'nden ayıran özellikleri vardır. Yine Türk Tabipleri Birliği'nin, hekimlerin katıldıkları sendikalardan ayırt eden özellikler vardır.

Buna karşın aralarında önemli benzerlikler vardır. Bu benzerlikler kökünü toplum etkisine açık örgütler olmalarından almaktadır. Bir toplum örgütünü başarılı sayabilmenin ölçütlerinden biri de bu toplumsal etkinin düzeyidir.

O halde bu noktada karşımıza bir "başarı" kavramı çıkıyor. Bir toplum örgütünün çalışmalarını planlarken, uygularken ve değerlendirirken başarılı sayılabilmek için nelere dikkat etmeliyiz?

ŞEMA No. 1

TOPLUM ÖRGÜTÜNDE DEĞERLENDİRME MODELİ

1. Örgütün Toprağı: Her örgüte can veren onun içinde yeşerdiği toplum kesimidir, örgütün üye bileşiminin ve özelliklerinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Toplumsal yapı araştırmalarının çok ilerlediği çağımızda, mutlaka her örgütün tabanını oluşturan bireyler topluluğunun yapısının, beklentilerinin, özlemlerinin ve direnme noktalarının çok iyi ölçülmesi gerekmektedir.

Öte yandan, toplum örgütlerini yönetmenin bir toplum dalkavukluğu olmadığı da anımsanmalıdır. Ayrıca her örgütte, onur kurulu adıyla üyeliğe bağdaşmayan (ya da meslek ahlakına uymayan) davranışları nedeniyle üyeleri değerlendiren organlar vardır. Bu organlar toprağın zararlılardan temizlenmesinde önemli rol oynar (Örnek Eylem Planı: Kutu No.1).

2. Örgütün Soyağacı: Daha önceki yıllarda örgütte yapılan çalışmalarda görev alanlar örgütün soyağacını

oluşturmaktadır. Bir örgüt incelenirken, geçmişte görev alanların, hem üyeler ve hemde toplum üzerinde yarattığı etkileri gözönünde tutmak önemlidir. Çünkü, toplum örgütünün su yüzündeki görüntüsünü bu kişiler oluşturmuş; örgüt politikalarını, yaklaşımlarıyla önemli ölçüde etkilemişlerdir.

Soyağacını oluşturan kişiler önemlidir. Çünkü:

1. İçlerinde saygınlıkları ile simge-leşmiş kişiler vardır. "Toplum örgütlerinin, örgüt toprağındaki zararlıların ayıklanması" bu noktada da önem kazanmaktadır. Çünkü, toplum örgütü, meslekteki olumsuz öğelerin etkisi ile "simge" adların da kurtaramayacağı ölçüde yıpranabilir.
2. Toplum örgütü için çalışanlar, her fırsatta, saygıyla anımsanmalıdır. Bu değerlilik, örgütte çalışanların kendi emeklerinin de yıllarca sonra böyle anımsanacağını bilmelerine ve mutlu-istekli çalışmalarına yol açar.
3. Örgütün soyağacının incelenmesi, üyeleri üzerinde ve kamuoyunda oluşturduğu imajı anlama bakımından da önemlidir. Çünkü her yeni yönetici bu miras üzerinde çalışacaktır, imajın sık sık değişmesi, istikrarsızlığı getirir ve örgütün saygınlığını zedeler.

4. Soyağacı incelemesi, örgüt toprağının dinamizmi konusunda da fikir verir, ilerici ve örgütü yarınlara taşıyabilecek özellikler taşıyan yönetici seçen üyeler, dinamik ve gelişmeye açık bir yapı gösterirler.

3. Örgütün Kimliği: Örgüt şeması, organları, tüzüğü, yasası vs. de kimliğini ele verir. Gelişmenin herhangi bir aşamasında varılan noktayı tanımlar, örgüt, çalışmalarıyla gelişmesine, kısıtlılıkları aşmaya devam etmekte ve yeni biri aşamaya yükselmektedir. O aşamanın yazılı metinlerde kendisini ifade etmesi de kaçınılmazdır. Bunun için de bazı toplum örgütleri özellikle meslek örgütleri, yasama görevinin bir bölümünü içerebilecek bir organa sahiptir.

Bu toplum örgütünün kurumsallaşmasında, seçimle gelen her yeni yönetimin "keyfi" hareketini önleyecek, uzun erimli programlarla yol çizilmesi önem kazanacaktır. Bunun tersi ise, örgüte tanınan yasama gücünün, boşa gitmesi; örgütün kimliğini geliştirecek çok önemli bir silahın kullanılmaması anlamına gelir. (Örnek Eylem Planı: Kutu No.2)

4. Örgütün Belleği: Daha önceki yıllarda örgütte yapılan çalışmaların da bilinmesi ve el altında bulunması gereklidir. Ülkemizde çeşitli dönemlerde çeşitli toplum örgütlerinde ya da kamu kuruluşlarında, değerli deneyler yapılmış, adımlar atılmıştır. Başarılı çalışmalar ancak bu deneyimlerden yararlanılarak gerçekleştirilebilir. "Amerika'yı yeniden keşfetmek gerekmez"; "Bir taştta iki kez sendelemek enayiliktir", gibi beylik sözler, örgüt belleğinin (deneyimin) önemini vurgular.

Toplum örgütlerinde yöneticilerin seçimlerle sık sık değişmesi böyle bir kurumsal belleği daha da önemli kılmaktadır. Böyle bir belleğin ortaya çıkışı, kimliğinin iyi tanımlanması, yöneticilerin daha sık değişmesini de olanaklı kılabılır. Sık yönetici değiştirme, sakıncaları giderildikten sonra, örgüt için son derece yararlı sonuçlar da getirebilir. (Örnek Eylem Planı: Kutu No.3)

5. Örgütün Üretimi: Toplum örgütünün işlevlerinin odak noktasıdır, örgütün ortaya koyduğu ürünler onun üretimini oluşturur. Bu bazen bir hizmet, bazen bir yayın, bazen de bir toplantıdır. Ama unutulmaması gereken örgütü ayakta tutanın üretim olduğudur. Hiç üretmeyen bir toplum örgütü önce bir tabela örgütüne dönüşür; ondan sonra da 3-5 kişilik işlevsiz bir yıkıntı ortada kalır.

Örgütün işlevleri arasında, mesleğin ülke çapında daha iyi uygulanması için öneriler üretmek de vardır. Sözelimi Türk Tabipleri Birliği, sağlık hizmetlerinin topluma eşit, ulaşılabilir, basamaklı, nitelikli ve yaygın sunumu için de uğraş vermekle yükümlüdür. Sunum, bir kamu sorumluluğu olduğu için, TTB'ye düşen, bunu izlemek, değerlendirmek ve yetersizliklerin giderilmesi için uğraşmaktır. Bu yükümlülük, hem toplumun sağlık düzeyinin yükseltilmesini, hem üyelerinin mesleklerini daha iyi uygulama olanaklarına kavuşmasını, hem de üyelerinin özlük haklarının geliştirilmesini içerir.

Üretim adına bir kaç kişinin "keyfili bir çalışma" sonucu iş doyumunu sağlamanın örgüte bir yararı yoktur.

Üretim planlamasında, en çok üyeye ulaşacak etkinlikler düşünülmelidir. Bu etkinliklerde süreklilik, kalıcılık, örgüt amaçlarıyla uygunluk, kendi kendini finanse edebilirlik vs. gözönünde tutulmalıdır. (Örnek Eylem Planı: Kutu No.4)

6. Örgütte Geri Yankılama Yolları:

Her toplum örgütü mutlaka kendi üyelerinin ve kamuoyunun etkilerine açık olmalıdır. Bu etkileri kendi süzgecinden geçirmeli ve örgüt politikalarını bunların ışığında tekrar tekrar gözden geçirmelidir. Her geri-yankılama (feed-back) örgütü yeniden yapılandırmak için bir şanstır. Bu yolların önemsenmesi için belirli akış planları çıkarılması ve özendirilmesi gereklidir.

TTB'nin geri-yankılamayı çok iyi değerlendirmesi gerekir, ilk geri-yankılama kaynağı kamuoyudur. Tek tek insanların yakınmalarının örgüte ulaşması özendirilmeli ve bunun için kanallar oluşturulmalıdır. Elde edilen sonuçlar değerlendirilmeli, izlenmeli ve duyurulmalıdır. Böylece toplumun güveni kazanılabilir, düzenli veri toplanabilir ve tepkiler yönlendirilebilir.

7. Yaşamsal Gereksinimleri Karşılama Düzeyi: Toplum örgütleri, amacı ne olursa olsun, üyelerinin yaşamlarını kolaylaştırmak için etkinliklere başvurmak zorundadırlar.

Meslek birliklerini ekonomik birlikler olarak tanımlayan Erkan, bütün ekonomik birliklerin temel ve ortak amacının "üyelerinin gelir düzeyini iyileştirmek" olduğunu vurguladıktan sonra, "Bir birlikte üyelerin gelir düzeyinin yükseltilmesi ise iki tür önlem gerektirir:

1. Birliğin içe yönelik faaliyetler yoluyla üyelerinin gelirlerinin artırılması ve
2. Birliğin dışa yönelik faaliyetleri yoluyla üyelerin gelirlerinin artırılması. Burada, üyelerin milli gelir paylaşımından daha fazla pay alabilmesini sağlamaya çalışmak gerekir. Bunun için birliğin ekonomik güç

oluşturması ve bunu kullanması kaçınılmazdır. (2)

Türk Tabipleri Birliği'nin, bir sendika gibi ücret pazarlığı yapma olanağı yoktur. Buna karşın, asgari ücret uygulaması, ek işlerde onay verme yetkisi, meslek uygulamalarında standartlar getirme yetkisi vb. ile sendikada olmayan mücadele araçlarıyla ekonomik mücadele yapma olanağı vardır.

Örgütün üyesinin yaşamsal gereksinmelerini karşılama düzeyi ile ilgili işlevi bununla bitmemektedir.

Örgütlenmiş üye, bu demokratik oluşuma omuz vermekle, bir ödül kazanmayı da hakketmiştir. İşte her örgüt, üyesine bu ödülü, ya kendi etkinlikleri ile ya da başka oluşumları-olanakları (kooperatif, yardım sandığı, sigorta vs.) üyelerine tanıtılarak ulaştırılmalıdır.

Meslek örgütlerinin ise bu konuda çok daha değişik yerleri vardır. Çünkü meslek örgütleri, yeni iş alanları açarak, üyelerinin hak-çıkarlarını koruyarak, denetim güçlerini kullanarak üyelerinin yaşamsal gereksinmelerine katkıda bulunabilirler. Katkının düzeyi, üyelerin meslek örgütüne ilgisinin önemli belirleyicilerinden biridir. (Örnek Eylem Planı: Kutu No.5)

8. Örgüte Parasal Destek Sağlama: Toplum örgütlerinin üretimi ve katılımı birarada gerçekleştirmeleri, örgütte çekim merkezi oluşturması, parasal destek sağlamanı da birlikte getirecektir. Aftan parasal olanaklar, üretim ve katılımı artırma doğrultusunda kullanıldıkça, örgütün parasal olanakları daha da artacaktır.

9. Yaşam Alanı: Bir toplum örgütü, kendi tabanının da içinde yer aldığı büyük bir toplum kesitinin içinde yaşar. Tabanının bu yaşam alanından soyutlanmasına olanak yoktur; o zaman örgütleri de soyutlanamaz. Her sorun çok boyutludur; toplumda yaşayan her bireyin, bir diğerinin sorunlarından etkilenmemesine olanak yoktur. Dolayısıyla, her toplum örgütü, içinde yaşanan toplum kesitinin sorunlarının irdelenmesiyle, çözüm girişimleri ile ilgilenmek ve dayanışma ağının bir parçası olmak zorundadır.

Yaşam alanında yeralan sağlıkçıların ise ayrı bir önemi vardır. Sağlık sorunlarının içinde oldukları ve çözümün bir parçasını oluşturdukları unutulmamalıdır. Bu bakımdan, çözüm önerileri üretmede ve baskı grubu oluşturmada ortak payda mutlaka aranmalıdır. 1989 yılında oluşturulan Sağlık Meslek Birlikleri Danışma Kurulu, bu anlamda çok ileri bir adımdır. Ancak, bu birlikteliğin bu yılki dönem başkanının TTB olmasına karşın, hiç bir etkinlikte bulunmamış olması kaygı vericidir.

Bütün bu başarıların kalıcılığının bir tek koşulu vardır. Toplumun katılımının sağlanması. Hem üyelerinin hem de kamuoyunun desteğini almayan, onu doğrudan olaya katmayan çalışmalar, kalıcılıklarını koruyamazlar. Onun için bütün bu çalışmaları gerçekleştirmeye çalışırken; en az onlar kadar ağırlık verilmesi gereken konu, toplum örgütünü oluşturan bireylerin daha büyük ölçüde görev almasını, katkıda bulunmasını sağlamaktır. Ama unutmamalıdır ki, yukarıda saydığımız öğelerin hiçbirine önem vermeksizin, yalnızca "katılım yüceleştirilmesi (fetişizmi)" ile de bir yere varılamaz.

Kaynaklar:

(1) Doç.Dr.A.Gürhan FİŞEK: Hedef-Toplum Örgütleri ve Sağlık. Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı: 13, s.20

(2) Prof.Dr. Hüsni ERKAN: "Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler (Odalar-Sendikalar-Dernekler), izmir 1992.

KUTU LİSTESİ:

Kutu No. 1: Örgüt Toprağındaki Zararlılarla Mücadele

Kutu No. 2: Örgütün Yasama Gücünün Geliştirilmesi (*Demokrasi Okulu*)

Kutu No. 3: Kurumsal Belleğin Oluşturulması (*Örgüt Okulu*)

Kutu No. 4: Örgüt İşlevlerini Besleyen Yeni Odakların Oluşturulması (*Gönül-bağı Projesi*)

Kutu No. 5: Hekim istihdamının Geliştirilmesi ve Yeni İş Alanlarının Hazırlanması

KUTU NO. 1 ÖRGÜT TOPRAĞINDAKİ ZARARLILARLA MÜCADELE

AMAÇ

Toplum örgütünün, üyeleri ya da çalışma alanındaki çarpık eğilimlerin, bağışlanmaz uygulama ve kişilerin ortaya çıkarılması ve zararlarının engellenmesidir.

GEREKÇE

Her meslekte, mesleğini kötüye kullanan, haksız çıkar sağlayan, bilinçli ya da bilinçsiz hata yapanlar vardır. En büyük tehlike bunlara göz yumulmasıdır. Bu bir yandan, meslek ortamını olumsuz etkileyecektir. Bir yandan da, bu uygulamalardan zarar gören toplumun, meslek üyelerinin tümünü aynı gözle görmesine neden olacaktır.

Bundan ötürü her örgütte Onur Kurulu, Haysiyet Divanı, Disiplin Kurulu adlarıyla, bu "zararlılara" karşı mücadele birimleri kurulmuştur.

Ancak hekimlere yönelik olarak bu mekanizmaların yaygın olarak kullanıldığını söylemeye olanak yoktur. Bunun nedeni:

1. Bu "zararlılarla mücadele birimleri" ile toplum arasındaki köprülerin iyi kurulmamış olması,
2. Yapılan işlemlerin izlenememesi, verilen kararların duyurulmamış olması,
3. Meslekte etkin bir ceza ve ödülleme sisteminin kurulmamış olması.

Sonuçta kamuoyunda genel bir kanı olarak, haksız da olsa, tabip odalarının, ne yaparsa yapsın, hekimleri

koruduğu imajı yaratılmıştır. Bugüne değin sonuçlandırılan dosyalara verilen cezalara bakıldığında, oransal olarak, yargılanan hekimlerin, "insanlara bakıldığında, oransal olarak, yargılanan hekimlerin, "insan hakları suı" işlemiş olmaları, dolayısıyla kovalanmaları; diğerlerinin ise ellerini kollarını sallaya sallaya meslek suı işlemeleri, adalet duygusunu zedelemektedir. Sonuçta bu hekimlerde tabip odalarının bu uygulamasının yalnızca siyasal bir damga taşıdığı gibi yanlış ve haksız bir kaniya yol açmaktadır. Bu hata hızla giderilmelidir.

Türk Tabipleri Birliği'ne duişen, toplumda yükselen yakınmaları gidermeye yönelik politikalar oluşturmak ve ilgili kurumların gündemine sokmaktır. Toplum, meslek hatalarından ve meslek üyelerinin meslek ahlakına uymayan davranışlarından yoğun olarak yakınmaktadır. Hekimler, ıkarıcı-fırsatçıların oluşturdukları haksız mekanizmalarla, hem kurumları hem de meslektaşlarını zarara uğrattıklarını görmekte-dirler. Türk Tabipleri Birliği, kendi içindeki çürükleri ayıklamalıdır. Bu zaten yasınının da ona yüklediği bir görevdir.

HEDEF

Bilinçli ya da yineleyen meslek hataları yapan hekimlerin, meslekle bağdaşmayan eğilimlerinin ve yine aynı nitelikteki politikaların yargılanması ve giderilmesi.

ARAÇ

- 1. Hekim hatalarına yol açan koşulların saptanması ve giderilmesi için etkin çaba gösterilmesi,**
2. Meslekte başarının ödüllendirilmesi,
- 3. Genel topluma Őikayet yollarının tanıtılması,**
4. Őikayetilere ve Őikayet edilenlere "danışman" atanması,
- 5. Değerlendirmede (yargılamada) açıklık.**

KUTU No. 2
ÖRGÜTÜN YASAMA GÜCÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ
(Demokrasi Okulu)

AMAÇ

Örgütün genel amaçlarını ayrıntılandıran yazılı kuralların geliştirilmesi yoluyla örgüt kimliğinin netleştirilmesi ve buna sahip çıkacak organın işlevlerini ve tabanla ilişkilerini yeniden tanımlamak.

GEREKÇE

Kuruluş yasında incelendiğinde, Türk Tabipleri Birliği'nin beş temel amacının olduğu görülür. Bunlar, hekimlerin hak ve çıkarlarını korumak, hasta haklarını korumak, meslek ahlak kurallarını korumak ve geliştirmek, toplumun sağlık düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmak ve toplum-hekim ilişkilerini düzenlemek. Ancak farklı yönetimlerde farklı uygulamaların ortaya konulduğu görülmektedir. Programlarda ve politikalaradaki farklılıkların örgütün görevlerini sarsmaması, toplumsal işlevi olan uygulamaların zedelenmemesi gerekir. Örgüt tarafından getirilen yazılı kuralların ne denli önemli ve gerekli olduğunun en açık kanıtı 15.7.1988 tarihinde TBB Merkez Konseyi'nce kabul edilen "iş Hekimliği Sertifika Programı Hakkında Yönerge"dir. Bu yönerge, daha sonraki tarihlerde gereksinmeler doğrultusunda bir kaç kez düzenlenmiş ve Büyük Kongre'ce onaylamıştır. Örgütün işyeri hekimliği uygulaması, bu yönergenin işiğında büyük bir titizlik ve objektiflikle götürülmüştür. Bu toplum örgütleri deneyimimiz için büyük bir kazanımdır.

Ancak ne yazık ki uygulamada bu örnekleri çoğaltmak olanaklı değildir. Bir toplum örgütünün kurumsallaşmasında, seçimle gelen her yeni yönetimin "keyfi" hareketini önleyecek, uzun erimli programlarla yol çizilmesi önemlidir. Türk Tabipleri Birliği Büyük kongrelerinde 'yazılı kurallar üretimi'ne (yasama ödevi) pek ağırlık verilmemektedir. Daha çok karar taslakları ile yeni yönetime yol gösterme (ve topluma mesaj verme) yeğlenmektedir. Bu ise, örgüte tanınan yasama gücünün, boşa harcanması anlamına gelmektedir. Örgüt kimliğini geliştirecek çok önemli bir silah kullanılmamaktadır.

Örneğin, 1990'da, uzun aşamalar geçilerek Sağlık Őurası'nın gündemine kadar getirilen yeni Tıbbi Deontoloji Tüzüğü ne yazık ki, dönemin müsteşarının "bayağı" bir oyunuyla gündem dışına itilmiş ve sonra da rafa kaldırılmıştır. O tarihten bu yana Türk Tabipleri Birliği'nde bu tüzüğü raftan indirme çabası olmamıştır. Halbuki, artık çağının gerisinde kalmış olan bu tüzüğün, insan hakları belgeleri işiğında yeniden tanımlanmış bu son hali büyük bir kazanım olacaktır.

HEDEF

Merkez Konseyi'nin olanaklarından ve TTB Büyük Kongresi'nin yasama gücünden yararlanarak, toplum örgütündeki "üretimin kesintisiz ve artarak sürdürülmesini sağlayıcı kurallar demetinin oluşturulması.

ARAÇ

Türk Tabipleri Birliği'nin örgüt Şeması incelendiğinde, Tabip Odaları Yönetim Kurulları ile Büyük Kongre Delegelerinin, taban tarafından ayrı ayrı seçildiği ve farklı düzeylerde eylemlerle yükümlü kıldığı görülür. TTB Merkez Konseyi, oda yönetimlerince seçilmeyip, taban tarafından özel olarak görevlendirilen delegelerce seçilir. Bu anlamda Büyük Kongre delegeleri, tabanın doğrudan temsilcisi olarak Kongre'ye (merkezi düzeye) ıkmaktadırlar. Ancak yılda bir kez yapılan kongreler ve egemen bakış açısı ile yakın denetim gerçekleştirilememektedir. Halbuki katılımın temel koşulu bu yakın denetimdir.

Yapılması gereken Őudur: Tabanın örgüt yönetimini daha yakından izlemesi ve katılımı için, Büyük Kongre Delegelerinin daha aktif bir konuma itilmesi gerekmektedir. Tıpkı TBMM'de olduğu gibi, soru önergeleri, gensorular, komisyonlar, yönerge tasarıları hazırlama ve görüşme vb. mekanizmalarla Büyük Kongre'nin

"yasama" işlevi geliştirilmelidir. Bu örgüt "üretimi"nin "katılım"lı bir biçimde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Böylesi bir uygulama, Türk Tabipleri Birliği'ni bir DEMOKRASİ OKULU'na dönüştürecektir.

KUTU No. 3
KURUMSAL BELLEĞİN OLUŞTURULMASI (Örgüt Okulu)

AMAÇ

Örgütün, amaçları doğrultusunda, kesintisiz ve çoğalan çalışmalar yapabilmesi için, geçmiş deneyimlerin, bilgi birikimlerinin ve kazanımların kaydedilmesi, değerlendirilmesi kullanıma hazır bulundurulması ve yeni kuşaklara aktarılması.

GEREKÇE

Kurumsal Belleğin oluşumu ve yazılı kuralların geliştirilmesi birbiriyle ilintilidir. Çünkü her ikisi de örgüt yönetimine kimlik kazandırmayı ve yönetimde sürekliliği getirmektedir. Yine ikisi, yönetimde sürekliliği sağlarken, yöneticilerde sürekliliğini gereksiz kılmaktadır.

Türk Tabipleri Birliği'nde bir "bellek" oluşturma çabasına tanık olunma-maktadır. Kurumun belleği, tek tek kişilerin bellekleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla bu "bellek" sahibi yöneticilerin uzun yıllar görevde kalmalarını gerektirmekte; bu olmadığında, örgüt belleğinin aktarılamamasının da etkisi ile sürekliliğin yara aldığı görülmektedir. Ancak yönetici değişiminin gerçekleşmemesi durumunda da, örgüt dinamizmi ve yeni kuşakların katılımı zorlaşmaktadır.

Belleğin önemini vurgulayan bir örnek olay, 1990 yılında yayınlanan "Yazışmalar, Genelgeler ve Basın Açıklamaları (1988-1990) kitabıdır. Bu belgesel çalışmada bir dönemin panoramasını görmek olanaklıdır. Ne yazık ki, bu çalışma geliştirilmemiş, sür-dürülmemiştir.

HEDEF

Yönetimleri daha sık değiştirerek, daha çok hekimin örgütte yönetim, denetim vb. görevler almalarını sağlamak; özveri-prestijin daha geniş hekim topluluğuna dağıtılması; örgütü, sık yönetici değiştirilebilen ve bunun olumsuz etkilerinden kaçınabilen bir yapıya kavuşturmak; yönetimin sürekliliğini sağlamak.

ARAÇ

Türk Tabipleri Birliği'nin çalışmalarını izleyen ve irdeleyen bir bilim kurulu ve bunun eğittiği istekli hekimlerden oluşan bir Örgüt Okulu.

Bu okulda, örgütün toprağı, soyağacı, kimliği, belleği vb. konularda bilgilendirilen ve çalışmalar yapan hekimlerin, ileride oda ve konsey yönetimlerinde görev almaları beklenmelidir. Yine aynı şekilde gerek bu eğitim süreçlerinde ve gerekse eğitime yön veren bilim kurulunun çalışmalarında, örgütün geleceği, yeniden yapılanması ve gündemin önüne geçebilmesi için alınması gereken önlemlerle ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

KUTU No. 4
ÖRGÜT İŞLEVLERİNİ BESLEYEN YENİ ODAKLARIN
OLUŞTURULMASI
(Gönül-bağı Projesi)

AMAÇ

Örgütün, işlevlerini daha büyük bir zenginlik içinde yerine getirmesi, kazanımların savunulmasında yeni ve kalıcı odaklar yaratılması.

HEDEF

Bu amaca ulaşmada, işleve destek olacak kimi etkinliklerin bağımsız odaklarca üretilmesi, izlenmesi ve örgütle eş güdümlü ve yardımlaşmanın kurulması.

GEREKÇE

Bu hedefe ulaşmak için örgüt içinde önemli yer tutan, "işyeri hekimliği" etkinliklerinden başlanabilir. Örgütün bu alanda eğitimden, iş bulmaya; hizmeti geliştirmeden iş güvencesine kadar çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerini, merkezde ve yerel düzeyde kurulu KOL'lar aracılığı ile yürütmektedir. Kollar, tüzel kişiliğe sahip olmayıp, özerk hareket edebilecekleri söylenmekle birlikte bunun bir garantisi olmadığı uygulamada da görülmüştür.

Tüm iş alanlarının ve meslek branşlarının bu biçimde örgütlenmesi halinde TTB, dev ama hantal bir yapıya dönüşecek ve işlev göremez hale gelecektir. Nitekim gönüllülüğe dayanan bu çalışmalarda, kalıcılık ve süreklilik sağlamada önemli güçlükler vardır. Dev-örgütte, aynı iş alanını ya da uzmanlık dalını paylaşanlar, tüm içinde, küçük bir azınlık oluşturmaktadır. Bu da dileklerinin gerçekleşmesinde zorluklar doğurmaktadır. Türk Tabipleri Birliği içinde, işyeri hekimleri gitgide çoğalan bir çıkar-ış alanı grubunu oluşturmaktadır. Sorunlarıyla bu grup, diğer meslektaşlarından ayrılmakta ve örgütten farklı beklentiler içine girmektedir. Ancak, temsilcilerini seçme şansına sahip değildirler. Yönetim Kurulu üyesi, delege vs. temsilciler arasında yeralan işyeri hekimleri, tüm hekimlerce seçilmektedir. Bu temsilcilerin işyeri hekimlerinin özelemlerini ne ölçüde yansıttığı ve savunma olanağı bulduğu ise tartışma götürür.

O zaman yapılması gereken bu birimleri dev-örgüte gönül bağı ile bağlı bağımsız örgütlere dönüştürmektir. Burada TTB, yeni bir demokrasi sınavı ile karşı karşıyadır. Ortak çalışma ve yetki paylaşımı gibi yüce duygularla hareket etmek kolay değildir. Tekbenci ve tekeli eğilimlerin yaygın olduğu bir kültürde bu daha da

zordur.

ARAÇ

1. İşyeri hekimleri ile spor hekimlerinin ayrı ayrı ve dernek statüsü altında örgütlenmelerine özendirme,
2. Oluşan örgütün, dev-örgüt (TTB) ile danışmanlık, taşeronluk ilişkileri içinde, yardımlaşma ve dayanışma içerisinde yürümesini sağlamak,
3. Konuyu yalnızca bir "tabiplik" sorunu olmaktan çıkarıp, bir çok bilim dalını ilgilendirir (multi-disipliner) kimliği ile işleyebilmek.

KUTU No. 5
HEKİM İSTİHDAMININ GELİŞTİRİLMESİ
VE YENİ İŞ ALANLARININ HAZIRLANMASI

AMAÇ

Örgütün ana üretim konularında olan üyelerinin istihdam sorunlarına eğilmek ve yeni iş alanları açmak, geliştirmek.

GEREKÇE

Ülkemizde DPT+YÖK'ün hızlı hekim üretimi söz konusudur. Bu bir yanda, "üretim zorlaması" olgusunun tüm olumsuzluklarını taşıırken; öte yanda, hekimleri işsizlik sorunu ile tanıştırmaktadır.

Bugün ülkemizde hekim fazlası vardır. Toplumun sağlık davranış düzeyi düşüktür, dolayısıyla hekimlerde (sağlık örgütünden) yararlanım da düşüktür. Bu verilerle, toplumumuzun, sağlık hizmetlerine fazlasıyla doymuş olması beklenir. Buna karşın durum, hiç de öyle değildir. Ölenlerin yarısından fazlası hekim görmeden ölmektedir.

O halde burada sorun, halka ulaşamayan sağlık hizmetindedir, insanların hemen yanı başında sağlık dostlarına gereksinmesi vardır. Sağlık sıkıntısına düştüğünde başvuracak, huyunu suyunu bilen, sürekli görüşebildiği ve güvendiği bir dosta gereksinmesi vardır. Sağlıkçılar toplumun taa içinde yaşamalı ve insanlara dostluklarını (Sağlık Dostları) sunmalıdırlar. Bunun için Sağlık Bakanlığı'nın, Anayasa'da öngörüldüğü gibi, insanlara sağlık hizmetini ulaştırmalı (bunun için kentte sağlık ocaklarının sayısını arttırmalı) ve nitelik düzeyini yükseltmelidir.

Böylece hem toplumun sağlık gereksinimleri karşılanmış olur; hem de iş ile hekim buluşturulmuş olur.

Öte yandan, 1988 yılında TTB'nin başlattığı ücretli İş Hekimliği Sertifika Kursları'na, bugüne değin, 10.000'in üzerinde hekim katılmıştır. Bugün de süren yoğun istemler dolayısıyla "kriz" yaşanmaktadır. Bu, ülkemizde hekimlerin bu denli yoğunlukla ve ısrarla katıldığı ilk sürekli eğitim programıdır. Hiç kuşkusuz bu yönüde meslekte doyumsuzlukların, istihdam ve gelir düzeyindeki tehdidin önemli payı vardır.

İşyeri hekimliği, spor hekimliği alanlarında yapılan çalışmalar, yalnızca üyelerin yaşamsal gereksinmelerine katkıda bulunmakla kalmamış, aynı zamanda Türk Tabipleri Birliği'ne bağlı odaların parasal gereksinmelerinin de karşılanmasında önemli bir rol oynamıştır. TTB Merkez Konseyi'nce bildirildiğine göre, bu iki etkinlikten son bir yılda elde edilen gelir bütçenin % 39,5'ini oluştururken; bu etkinliklere yapılan harcamalar ise % 20,3'ünü oluşturmaktadır. Yine aynı kaynak, önümüzdeki dönemde bu oranlarda artış olacağını ve Merkez Konseyi gelirlerinin % 41,3'ünü, bu iki etkinlikten karşı

Tüm eksiklerine ve kaçırılmış fırsatlara karşın, kendisini savunmayı başaran işyeri hekimliği uygulaması, toplum örgütleri deneyiminde önemli bir köşe taşı oluşturmaktadır. Bundan ötürü, bu uygulama, TTB'nin enine boyuna değerlendirmesi ve eylemindeki bir kaç önemli kılavuzdan biri olarak kullanması gerekmektedir.

HEDEF

Sağlık Bakanlığı ile SSK'yı kentte sağlık ocakları açmaya zorlamak; yeni iş alanları açarak üyelerine seçenekler sunmak.

ARAÇ

1. **SSK, birinci basamak örgütlenmesinde Sağlık Bakanlığı ile ortaklaşa çözüme yöneltilmelidir.**
2. Sağlık Bakanlığı'nın kentlerde daha çok sağlık ocağı açması ve varolan ocakların daha etkin işletmeye zorlanmasıdır.
3. **Sağlık kuruluşlarında çalışan hekimler ve kardeş sağlık personeli, birimlerini, tüm olumsuz koşul ve engellemelere karşın, birer "iyi hizmet adacığı"na çevirmeye motive edilmelidir.**
4. TTB Kanunu'nun 4/d maddesinin de öngördüğü gibi, örgüt, yeni iş alanları açarak, hem hekimlere ve hem de topluma soluk aldırılmalıdır.

Örgüt, doğrudan kendi yapacak-

etkinliklerde tüm gücünü ve kararlılığını ortaya koymalıdır; bunu bir varlık-yokluk savaşımına döndürmelidir.

Bu amaçla, yürütülmekte olan işyeri hekimliği etkinlikleri, yeni yeni işyeri hekimleri kazandırmakla sınırlı kalmaktan kurtarılmalıdır. Daha önce bu programa katılan hekimlerin sürekli eğitimlerinin, onlara yönelik destek hizmetlerinin ve dayanışma ağlarının gerçekleştirilmesi özlük haklarının korunması ve geliştirilmesi çok önemlidir.

Spor hekimliği alanı, hekimlerin çok az istihdam edildiği buna karşın yaygın bir çalışma alanı bulunan bir hizmet kesimidir. Hekimlerin örgütü, kolaycı yaklaşımları bırakıp, bu iş alanını hekimlere açmalı ve onların da yardım-özverisini istemelidir.

YAŞLANAN İŞGÜCÜ: SORUNLAR VE FIRSATLAR

Gelecek yıllarda gittikçe daha çok sayıda ülke, orta yaşlı ve yaşlı toplumun gereksinimleri, sorunları ve çalışma şekilleriyle uğraşacak olmaktadır. Toplum yaşlanmasının sorunları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri aynı şekilde etkilemektedir.

Bazı BM istatistikleri. Birçok bölgede ürkütücü değişikliklerin olması beklenmektedir. 1960'ların başlarında dünyada beklenen yaşam süresi ortalama 37 yıl iken 2020 yılında 59 yıl olacağı tahmin edilmektedir, İngiltere'de bu sayılar sırasıyla 71 ve 77 yıl iken Myanmar'da 45 ve 70 yıldır. Gelişmekte olan diğer ülkelerde beklenen artışlar da aynı şekilde dramatiktir. Avrupa'da 85 yaş ve üzerindeki kişilerin sayısının 1980 ve 2020 yılları arasında yaklaşık % 90 oranında artması beklenirken tropikal Güney Amerika'da beklenen yaşam süresindeki artış % 405, Güney Doğu Asya'da % 403 olarak tahmin edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşlanma daha büyük sorunlar doğurmaktadır. Bunlardan en önemlisi köyden kente göç ve geniş aile tipinin ortadan kalkmasıdır. Bu sorun ile bazı ülkeler, özellikle de Afrika ülkeleri AIDS salgını nedeni ile karşılaşmışlardır. AIDS o kadar çok genç insanı öldürmüştür ki, onların anne-babaları, daha genç aile üyelerinden yardım almak bir yana, öksüz ve yetim kalan torunlarına bakmak üzere çağrılmışlardır. Bu durumu gözönüne alan pek çok yetkili. Birleşmiş Milletlerin UNICEF kanalıyla bir düzenleyici organ kurması gerektiğini düşünmektedirler. Ancak bu, kısa sürede gerçekleşecek bir karar değildir.

ABD'de gelecekteki eğilimler. Toplumun gittikçe yaşlanması hem sorunlara yol açacak hem de fırsatlar doğuracaktır. Hudson Enstitüsü tarafından yapılan tahminlere göre ABD'de 1990 ile 2000 yılları arasında genel nüfus artışı % 7,1 olurken 45 ile 54 yaşları arasındaki kişilerin sayısı ve etkileri artacaktır. 2020 yılında, savaş sonrası doğan kuşak 65 yaşına ulaştığı zaman yaşlı insanlar nüfusun % 20'sini oluşturacaklardır.

Amerika'nın önde gelen dergilerinden biri olan Futurist'e göre iş gücünün yaşlanmasının sonuçları şunlar olacaktır: 1) Alışveriş alışkanlıkları ve tüketici tercihlerinde değişiklik 2) işgücü üzerindeki etkiler (sağlık hizmeti gereksinimleri, çalışma ve emeklilik takvimi, verimlilik ve emeklilerin iş yaşamına geri dönmesi 3) Yaşlı kuşağı etkin ve ekonomik olarak bağımsız olan dört kuşaklı ailenin ortaya çıkması ile toplumda oluşacak değişiklikler.

İngiltere'deki vaka çalışması yaşlı işçilere arka çıkıyor. İngiltere'de büyük bir mağazalar zinciri olan B & O, bütün çalışanları 50 yaşın üzerinde olan bir mağaza açtığı zaman herkes tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Şirket, demografik değişikliklere bağlı olarak her yıl 16-17 yaş civarındaki 400 kişiyi işe alıp satış görevlisi yardımcısı olarak eğitmekte gittikçe zorlanıyordu. Bu nedenle mevcut demografik eğilimlere uygun olarak yeni işe alma stratejileri geliştirilmesine karar verildi ve bütün çalışanları 50 yaşın üzerinde olan bir deneme mağazası açıldı. Bu mağaza, B&O'ya ait diğer 5 mağaza ile karşılaştırılarak yeni stratejinin değerlendirilmesi yapıldı. Önemli iş etkenleri olan kâr, personel değişimi ve verimlilik hakkında verilen toplandı. Bütün mağazaların satış grafikleri birbirine benzer bulundu.

Ekim 1989'da açılan deneme mağazasından alınan sonuçlar her bakımdan olumludur. Ticari deyişle mağaza satış hedeflerini aşmıştır. Buna ek olarak iş gücünün olgun olması, daha çok gençlerin çalıştığı yerlerde görülen ve perakende satışın ana sorunlarından biri olan personel değişimini ve işe devamsızlığı azaltmaktadır. Ayrıca hırsızlık olayları da azalmıştır. Bu durum, yaşlı çalışanlar tarafından müşterilere genel olarak daha çok dikkat gösterilmesinden kaynaklanabilir. Böyle ortamlarda hırsızlık çok daha güç olmaktadır. Deneme mağazasında, işverenin sosyal sigortaya katkısını etkileyen temel ödemeler en düşük olmasına karşın ikramiyeler ve kârdan alınan paylar ile birlikte düşünüldüğünde ücret diğer mağazalardan daha yüksektir.

Bir deneme olarak başlayan bu uygulama, şu anda B&O'nun işe alma politikasının bir parçası haline gelmiştir. 50 yaşın üzerindeki çalışanların çalışacağı iki yeni mağaza daha planlanmaktadır. Şirket bu stratejiyi benimsemekle hızlı personel değişimi, başvuru azlığı ve satış elemanlarının ürün hakkında az bilgi sahibi olması gibi birbiriyle ilişkili bazı personel sorunlarının üstesinden gelmeyi başarmıştır. Aynı zamanda müşteriye verilen hizmetin düzeyi de yükselmiştir. Bütün bu kazanımlar, kâr oranı hiç bir zarar görmeden elde edilmiştir. Ayrıca şirketin bulgularına göre yaşlı işçilerin, yeni teknolojiye kaynaklanan hiç bir sorunları bulunmamakta ve genç yaş gruplarına göre eğitim sürelerinin artırılması da gerekmemektedir.

B&O deneyiminin başarısına karşın pek çok şirket, yaşlı işçileri çekmek için özel politikaların uygulanması fikrine karşı tereddütlü, hatta düşmanca bir tutum takınmaktadır. B&O şirketi işe alma kampanyasına şu sloganla başlamıştır. "Bizi daha akıllı bir mağaza yapacak olgun personel arıyoruz."

BİLİMDE YARATICILIK VE ÖZGÜNLÜK

Roy Katsumi Uenishi

Yaraticılık herkesin sahip olduđu bir özellikse onu neyin geliřtirdiđini bilmemiz gerekir. Bilimsel dűşüncede kullanılan yaratıcı süreçle řiir ve diđer güzel sanatlarda görűlen yaratıcılık birbirine çok benzer.

Yaraticılık eğitimle kazandırılabilir mi?

Yaraticılığı artırmak için geleneksel eğitim sistemlerinde değişiklik yapmak düşünűlebilir. Ancak bu konuda çalışmalar yapan E. P. Torrance'ın ifadesine göre eđer yaratıcılık süreci geleneksel olmayan bir düşünce şeklini gerektiriyorsa, gerçek yaratıcılık ile tutuculuk birbirine ters yapıdadır ve tek bir ölçütte birleştirilemezler.

Üst düzeyde duyarlılık, merak duyma kapasitesi ve konunun çeşitli yönlerini aynı anda düşünűebilme; yaratıcı bir kişilik için gerekli özelliklerdir. Gizemli, bilinmeyen ve açıklanmamış şeyler yaratıcı insanları kendine çeker. Bu kişiler soru sormaya, açıklamalar bulmaya, görüşlerini denemeye ve bu denemelerden çıkan sonuçları tartışmaya güçlü bir gereksinim duyarlar. Ancak bu çabaları gösterebilmek için dışarıdan desteklenmeleri gerekir. Bu desteği ise genellikle toplum değil, öğretmenler ve danışmanlar verir.

Yüksek düzeyde yaratıcı bir kiři diğer insanlar tarafından bir tehdit olarak görülűp istenmeyen davranışlarla karşılaşabilir. Buna tepkisi ise kuşkucu ve güvensiz bir kişiliğe bűrűnmek, ya da rahatça üretilemek için toplumdan çekilip içine kapanmak şeklinde olabilir. Yaratıcı çocuklar kendilerini anne-babalarından, öğretmenlerinden ve sınıf arkadaşlarından yalıtılmış ve onlara yabancılaşmış hissedebilir. Bu kişilerin çođu, yaratıcılık ile topluma uyma arasında bir denge kurabilmek için yol gösterilmeye gereksinim duyarlar. Bu görev ise eğitimin bütün aşamalarındaki öğretmenlere ve danışmanlara düşmektedir çünkü yaratıcı kişilik birdenbire ortaya çıkmaz, eğitim süreci içinde pek çok kriz ile beslenmesi gerekir.

Yaratıcı süreçte kişi kontrolünü yitirmeden ya da gerilim altında ezilmeden geriye dönme ya da çocuklaşma yeteneğini kullanır. Büyük keşiflerin ve icatların bir süre kafa yorduktan sonra yaratıcılarının aklına birdenbire ve herhangi bir ortamda geldiğini gösteren pek çok örnek bulunmaktadır. Bunun için yaratıcı kişinin rahat bir görev anlayışının olması, oyun oynayabilmesi, düş kurabilmesi, eğlenebilmesi, boş gezebilmesi ve doğal olabilmesi gerekir. Yaratıcılığın en önemli kaynaklarından olan bilinç altı akıl yürütme sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için şu koşullar gereklidir:

- 1 - Kişiye karşı ciddi bir tehdidin bulunmaması ve risk alma isteği,
- 2- Kendi kendisinin ve duygularının farkında olma,
- 3- Kendini diğer kişilerden farklı görme,
- 4- Hem diğer kişilerin görüşlerine açık olma, hem de kendi görüşlerine ve gerçeği algılama şekline güvenme,
- 5- Diğer kişilerle karşılıklı ilişkiler yürütebilme, sosyal ilişkileri reddetme ile aşırı düşkünlük gösterme arasında denge kurabilme.

Yaraticılık yabancılaşmaya yol açar mı?

Yaratıcı kişilere yol göstermede önemli bir amaç da, onları ortalama biri olmaya iten çeşitli baskılara karşı koymalarına yardımcı olmaktır. Akıllı ve yaratıcı çocukların anne-babalarının; çocuklarının bu yetenekleriyle ilgilenmedikleri, onların daha çok "topluma iyi uyan" kişiler olmalarını yeğledikleri görűlmektedir. Bu çocuklar yardım görmedikleri takdirde en değerli özelliklerini küçümsemeye başlarlar.

Yaratıcı olmayanlar yalnızca çevrelerinde ve kendilerinde buldukları eksikliklerden yakınırken yaratıcılar daha yapıcı bir tutum benimser ve bir sorunu çözenin yollarını düşünürler. Bir görev ya da amaç uğruna hareket eder, yaptıkları işin çok değerli olduğunu düşünür ve bütün çabalarını gösterirler.

Yaratıcı çocuklara hem kendi üstün özelliklerini kullanabilmeleri, hem de çevreleriyle olan ilişkilerini ayarlayabilmeleri konusunda yardım edilmelidir. Çocuk kendine göre üstün, eřit ya da aşağı konumda bulunan arkadaşlarını tanımalı, farklılığı ile bařa çıkabilmesi için ilişi kuracağı kişileri bulmalıdır. Güçlűklerle başetmeyi öğrenebilmesi için zaman zaman hatalar yapmasına ya da istenmeyen durumlarda kalmasına izin verilmelidir.

Yaratıcı kapasite çocuğın içinde uyandırılmayı bekleyen bir yetenektir. Eğitimde amaç, alışkanlıkların oluşmasına izin vermemek olmalıdır, böylece başka türlü kullanılmayacak olan bilinç altı enerji depolarına ulaşılabilir. 5 ile 10 yaşları arasında çocukların çok meraklı olduğu ve sürekli soru sorduğu bir dönem vardır. Bu merak ve tartışma isteği her bakımdan desteklenmeli ve çocuğun dehayı oluşturan gizli enerji depolarını kullanmayı öğrenmesi sağlanmalıdır. Anne-babalar çocuğun entelektűel etkinliklere olan ilgisini ve bilgiye karşı sevgisini geliştirmelidirler. Önemli olan gerçeğin kopyalarını üretmek değil, çevreye hükmedebilmek için daha esnek ve karmaşık yollar üretecek mantıksal yapılar geliştirmektir.

Gerçeği aramak yaratıcı bir davranıştır

Dilin, kültürün ve yaratıcı yeteneklerin gelişmesi üzerine önemli etkileri vardır. Teknolojiye yönelik, alfabetik batı dillerinden olan İngilizce bireyselleşmeyi, genelleştirmeyi ve soyutlamayı doğasında barındırır. Batı düşüncesinin doruk noktası olan yüksek matematik bu dille kolayca ifade edilebilir. Bireyselliğin azaldığı kritik bir nokta bulunmaktadır, bundan daha ötede bağımsız düşünce var olamaz, bağımsız düşünce olmadığı yerde de yaratıcılıktan söz edilemez. Batı dehasının en büyük kazanımı yüksek matematikteki ilerlemelerden kaynaklanan, duysal imgelerin bulunmadığı soyut düşünceyi gelişmesi olmuştur. Önde gelen batılı filozoflardan ve bilim adamlarından çoğunun matematik altyapıları bulunmaktaydı ve düşünceleri, çıkarımları

ve sembollerini anlama ve oluşturma yetenekleri vardır. Gözlemler göstermiştir ki Doğu ya da Batı kökenli olsun insanların çoğu, duyuşsal ve duygusal düzeylerde davranmakta, bunun yanında farklı derecelerde akılsal süreçleri kullanmaktadır. Seyrek olarak yalnızca akıl düzeyinde hareket eden insanlara rastlanmaktadır. Bunlar büyük düşünme ve ayırım yapma gücüne sahip, yüksek bilinç düzeyine erişmiş matematikçiler ve gizemcilerdir.

Modellerini tanıma ve yaratıcılıkla ilgisi

Karmaşık modellerin ve grupların arasındaki ilişkilerin görülmesini ve bunların birleştirilmesini (bunlar ideografik dillerin özellikleridir) gerektiren biyokimya, mikrobiyoloji ve bazı tıp bilimlerinde Japonya şimdiden öne geçmiştir. Bu bilim dallarının öğrenilmesi model tanımayı (ezberlemeyi), tümevarım yöntemini kullanmayı ve hızlı algılamayı gerektirir. Bu düşünce şekli; karmaşık, kendi içinde bir düzene sahip ve yinelenen olayların anlaşılmasını kolaylaştırır.

Japon yazısı Kanji'de şekiller, temsil ettikleri nesnelere benzer biçimde düzenlenmiştir ve anlamları zaman içinde değişmez. Bu yazıyla yazılmış Japon cümleleri düzgün alfabetik cümleler haline getirilemez ve okurken model tanıma yetilerini kullanmayı gerektirir. Şekillerin karmaşıklığına karşın, anlamı bir bakışta kavranabilir. Bu yazıları okuyanların görsel bellekleri, İngilizce okuyanlara göre daha gelişmiş bulunmuştur. Histolojik doku kesitleri gibi anlamlı karmaşık görsel şekillerini kullanarak ideografik ve alfabetik dillerin okuyucuları üzerinde yapılacak çalışmalar bu konuda bazı bilgiler sağlayabilir. Analizden çok senteze ağırlık veren Japon okuma yöntemi daha hızlı çeviri yapan aygıtların tasarlanmasında yol gösterici olabilir. Alfabetik sözcükler sese dayalıdır ve anlamları zaman içinde değişebilir. Bunun anlamı alfabetik dilleri konuşanların, değişiklikleri daha iyi algılayabilmeleri ve doğayı daha akılcı şekilde anlayabilmeleridir. Bütün diller model tanımayı, analiz ve sentezi gerektirir ancak bunların ağırlık dereceleri ve sonuçtaki düşünce biçimleri aynı değildir. Örneğin hem Almanca hem de İngilizce cümle yapısı ve sözcük düzenini içerir. Ancak Almanca daha yapısal, İngilizce ise daha esnek, dolayısıyla İngilizcede düşünce sembollerini kolayca anlaşılabilir sözcükler şeklinde ifade etmenin daha fazla yolu bulunmaktadır ve kişiye karar serbestliği tanınmaktadır. Pozitif bilimlerin, kuralları katı olup mantıksal gramer yapısı ve söz dizimi gerektiren, belgeleme işi yazarın eleştirel kararlar vermesini gerektirir.

Büyük ölçüde karmaşık şekillerin ezberlenmesine ve ağır cümlelerin daha basit şekilde ifade edilmesine dayanan bir dil, belli türde bir eğitim sisteminin gelişmesine neden olmuş olabilir. Bu eğilim, bilim ve teknoloji üzerine eğitim veren okullardan mezun olanlara da uyum yeteneği, kararlılık, sebat ve belli bir amaca yönelme gibi bazı özellikler kazandırmaktadır. Japonların bu özellikleri, günümüzün ileri derecede rekabetçi ve özelleşmiş dünyasında onlara avantaj sağlayabilir. Bugün Japon öğrencilerinin liseye başlamadan önce, geçmişe göre daha fazla İngilizce ve matematik öğrenimi gördüklerini biliyoruz. Bu durum, Japonların bilim dallarında yaratıcılık ve özgünlük dönemine geçmelerini sağlayabilir. Şu anda Japon öğrencilerin eğitimi bağımsız düşünme yoluyla soruna farklı bir yaklaşım getirmekten çok, kitaplara başvurarak yetkililerin bu konuda ne çözüme vardığını öğrenmek şeklindedir. Bu da kısmen sağ beyin yarıkürenin düşünme gücüne ve sezgiye dayalı işlevlerini kullanmayıp sol yarıkürenin dile dayalı işlevlerine ağırlık vermelerine bağlı olabilir. Japonya'nın sosyal düzeni, en azından kısmen, kullanılan dil tarafından belirlenmekte ve nitelikli iş gücünün mikroelektronik gibi alanlara kaymasıyla kendini göstermektedir. Yazılı Japonca, kişiyi arka plana iterek insan aklını bir gruba bağlılığa yöneltir. Sosyal zorunluluklar, görevler, anne-babaya, yaşlılara ve otoriteye saygı Konfüçyüs döneminden gelmez ve konuşma ve yazma sırasında sürekli olarak desteklenir. Japon yazı sanatı el becerisini, kişisel temizliği ve zarafeti, ayrıntılara önem vermeyi, kendini disipline etmeyi, mükemmeliyetçiliği, taklitçiliği, yaratıcı sentezi, uygun şekilleri ve süreçleri kullanmayı, grup olarak hareket etmeyi ve karar vermeyi geliştirir. Bütün bunlar fabrikalarda seri üretim yapma ve mikroelektronikte gerekli olan nitelik kontrolünü gerçekleştirmede işe yarayan özelliklerdir. Günümüzdeki lise mezunları artık yazı sanatıyla uğraşmıyorsa da, lise öncesi dönemde bu sanatın yansıması olan katı kurallarla yetiştirilmektedirler.

Makinelerde 'yaratıcılık'

Japonya'nın bilimsel ve teknolojik evriminin bir sonucu olarak ideografik ve alfabetik düşünce şekillerinin bir sentezinin oluşacağı söylenebilir. Sağ beyin yarıkürenin somut düşünme, düşünme gücü, sezgi, üç boyutlu algı, sanat, karmaşık ilişkiler, sesleri yorumlama ve müziği anlama ile ilgili olduğu, sol yarıkürenin ise sayısal ve bilimsel beceriler, mantık, sözlü ve yazılı dile ait işlevleri yürüttüğü gösterilmiştir. Batılı ve Doğuların yaşam felsefesinde-ki farklılıkların; Doğuların daha çok sağ yarıküreyi, Batıların ise daha soğukkanlı bir şekilde hesaplama yapan sol yarıküreyi daha çok kullanmalarına bağlı olabileceği ileri sürülmüştür. Örneğin Çinlilerin düşünce şekli daha çok somut, tek ve bireysel olaylara yönelikken Hintlilerin düşüncesi soyut, genel kurallar ve kanunlar koyucu niteliktedir. Japonca ve İngilizce için de aynı özellikler geçerlidir.

Soyut, somut ve evrim

Yaratma işlemini iç ve dış gerçekliğin insanın bilincinde odaklanarak ortaya çıkmasıdır. Sonucun doğruluğu kişinin düşünme gücüne, dikkatinin derecesine ve ayırım yapabilme yetisine bağlıdır. Sonuçtaki bilinç düzeyi altında yatan motivasyon tarafından belirlenir ve yaratıcılık sürecindekinden daha üstün ya da daha aşağıda olabilir. Güçlü bir mantıksal yapının yüksek bilinç düzeyiyle birleşmesinden doğması beklenen sonuçlar farklı değerlerdeki olayları yakalayabilme yeteneği, birbirine karşıt gibi görünen fikirleri aynı anda düşünebilme ve doğru bir değerlendirme yapabilme gücüdür.

Papert ve arkadaşları çocuklara düşünmeyi ve sorunları çözmeyi öğreten bir bilgisayar dili olan LOGO'yu

geliştirmişlerdir. Yeni işlemler geliştirmeyi ve işe yarayana kadar bunları değiştirmeyi temel alan bu programı kullanan çocukların hata yapma korkusu yerini hemen parlak fikirler geliştirmenin sevincine bırakmaktadır. Programda çocukların oyuna olan yaklaşımı esas alınmıştır. Oyun kendiliğinden gelişen bir araştırmadır, bu arada çocuk sürekli olarak dünyanın nasıl istediğiyle ilgili varsayımlar kurar ve yanlış olduklarını gördüğünde bunları değiştirir. Çocuklar eğlenceli olmadığı sürece oyun oynamazlar. Başarılı bilgisayar programlarının öğrenme ortamları ilgi çekici, eğlendirici, iletişimli, risk almayı özendirir ve öğrenme hızını kullanıcının kendisinin ayarlamasına olanak sağlayan bir yapıdadır. Soyut konular görsel şekiller yoluyla somut hale getirilerek bilinçli algılamayı bozmadan beynin model tanıma yeteneğini kullanması sağlanır. Bu oyunlar gerçek dünyanın etkili birer taklididir ve kişi bilgisayarı bir oyun arkadaşı olarak görür. İnsanın bilinciyle yapay zekanın birleşmesi şu şekilde olabilir: gelecekte belki de üstün bilgisayarlar doğumdan ölüme kadar insanların yanında olacak, çocuğa, annesinin sevgisinden kaynaklanan duygusal uyarım kadar gerekli olan zihinsel uyarımı sağlayacaklardır. Sınırsız bilgiye, oyuna, anıya ve eğlenceye ulaşılacaktır. Üstün bilgisayar ait olduğu çocuğu hiçbir zaman aşağılamayacak, hevesini kırmayacak ve terketmeyecektir. Yalnızca sahibine yanıt verecek ve tek amacı onu memnun etmek olacaktır. Biyolojideki devrim, insanın evriminin ikinci aşamasını gerçekleştirecektir, insanlık, bilgisayarlarıyla birlikte kendi varislerini tasarlamının ve yaratmanın eşiğindedir, insanın evriminin ilk aşaması milyonlarca yılda ve şans eseri olarak gerçekleşmiştir, ikinci aşama ise gereklilikten doğacak ve bir yüzyıldan az bir zaman olacaktır.

Impact of Science on Society, No.134/135

OKUR SEMİNERİ

AMAÇ

Çalışma ortamını yakından ilgilendiren konularına okurlarımızla birlikte katılımcı-paylaşımçı yöntemle tartışılması ve sonuçlarının duyurulması
SEMİNERİN KONUSU Çalışma Yaşamının Demokratikleşmesi ve Sağlık
(1-2 Ekim 1994) 10.00-17.00

BÜYÜTEÇ: Sigara ve Çocuk

- İşyerinizde Hâlâ Sigara İçiliyor mu? (Prof. Dr. Necati Dedeoğlu)
- Sigara ile ilgili Bazı Gerçekler (Derleyen:Prof. Dr. Ali Esat Karakaya)
- Çalışan Çocuklarda Sigara Alışkanlığı (Aysın Koçak)
- Ergenlikte Benlik imajı: Çalışan ve Öğrenci Ergenler Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma (Doç. Dr. Haluk Özbay ve Ark.)
- 13-15 Yaş Diliminde Sigara İçmeyi Etkileyen Etmenler Üzerine Bir Araştırma (Dr. Muharrem Baytemür, Aysın Koçak, Doç. Dr. A. Gürhan Fişek)
- Tütün ve Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun ve Cumhurbaşkanlığı'nın Veto Gerekçesi

İŞYERİNİZDE HÂLÂ SİGARA İÇİLİYOR MU?

Artık Avrupa ve Amerika'daki işyerlerinin hemen hepsinde kapalı ortamda sigara içmek yasak. Bazılarında sigara içenler için özel duman odaları ayrılmış; pek çoğunda o da yok, sigara içmek isteyen binanın dışına çıkmak zorunda.

Sigaranın akciğerlere, kalbe ve diğer organlara verdiği zarar çoktandır biliniyor. Ayrıca, sigara sadece onu zararlı. Hatta, kendi kendine yanan sigaradan çıkan duman içe çekilen dumandan daha fazla zehir içeriyor. Durum böyle olunca sigara içen tek bir kişi bile, kendisi yanında, aynı kapalı ortamda çalışan bütün diğer insanların sağlığını tehlikeye sokmuş oluyor. Üstelik kişi zaten akciğere olumsuz etkisi olan tozlu v.b. bir ortamda çalışıyorsa, etki iki misli ağır oluyor. Yine işyerinde bulunan hamile kadınlar dumandan çok kötü etkilenebiliyor. Fakat işverenlerin sigara içimini yasaklamaları sadece sağlık değil, ekonomik nedenlere de bağlı.

ABD'de 1985 yılında Office of Technology Assesment'in yaptığı incelemeye göre, sadece işyerinde sigara içilmesinin yol açtığı sağlık giderleri yılda işçi başına \$ 500-800. Başka araştırmalar çok daha yüksek işçi başına yılda \$ 4611 harcadığını gösteriyorlar. Bu rakam içinde tıbbi harcamalar yanında, işten kalma, sigorta primlerinin artması, işçi veriminin düşmesi gibi giderler de var.(1) Yüksek giderlerden korunmak için birçok işveren daha baştan sigara içen kişileri işe almıyor. Bu tutum ekonomik olması yanında yasal, çünkü işveren, işçi ve memurlarını hastalık yapacak etkenlerden korumakla yükümlü. Sigara içen bir kişi ise bütün bir odanın havasını kirletebiliyor. Sigara, işyerinde ayrıca yangın gibi önemli bir felaketin kaynağı da olabiliyor.

Ülkemizde kapalı yerlerde, taşıtlarda, lokantalarda sigara içilmesini yasaklayan mevzuat çalışmaları sürmektedir. Ancak, işverenlerimiz öncülük ederek kendi işyerlerinde sigara içilmesini yasaklamalı ve sağlıklı bir çalışma ortamı yaratmalıdırlar.

"Sigarasız işyeri" için yapılabilecekler arasında işyerinde bir sigara bırakma kampanyası başlatmak, sigara bırakmaları ve devam ettirenleri ödüllendirmek, sigara içmeyenlere, sağlıklarını korudukları için ek bir ödenek vermek, sigara içenleri en sevimsiz odalarda ve birarada çalıştırmak veya sigara içenler için bir duman odası ayırmak gibi önlemler vardır. Bu arada, teşvik için en etkili yöntemlerden birinin, örnek olarak önce işverenin veya yöneticinin sigaraya bırakması olduğunu ve sigarayı bırakanların çoğunun yeniden başladığını gözönüne alarak kampanyanın uzun süreli olması gerektiğini hatırlatmak isterim.

Sigarasız günlere.

(1) American Journal of Public Health Vol 79 No:2 (1989) Sayfa 213

Prof. Dr. Necati DEDEOĞLU Tıp Fakültesi, ANTALYA

SİGARA İLE İLGİLİ BAZI GERÇEKLER

* Tütün dumanında bugüne kadar 4000'den fazla kimyasal bileşik tespit edilmiştir. Bunların toksisite yönünden en önemlileri Tablo 1 'de gösterilmiştir.

TABLO I TÜTÜN DUMANINDAKİ TOKSİSİTE YÖNÜNDEN ÖNEMLİ KİMYASAL MADDELER	
NİKOTİN	ÇOK HALKALI AROMATİK HİDROKARBONLAR
NİTROZAMİNLER	KATEŞOLLER
KARBON MONOKSİT	NAFTİLAMİN
NİKEL	KADMİYUM
ARSENİK	POLONYUM-210
ASETALDEHİT	HİDROJEN SİYANÜR

FORMALDEHİT
AKROLEİN
HİDRAZİN

ÜRETAN
AZOT OKSİTLER

Yukarıda belirtilen kimyasallar içinde nikotin, bağımlılığa neden olan maddedir. Sigaranın yol açtığı kanserlerden ise, başta Benzo (a) piren olmak üzere Çok Halkalı Aromatik Hidrokarbonlar ve Nitrozaminler sorumludur.

* Günümüzde insan sağlığını tehdit eden, yaşam kalitesini bozan ve yaşam süresini azaltan faktörle mücadelede riski gösteren sayısal değerlere ulaşılarak, önceliklerin belirlenmesi gerekir. Bu konuda epidemiyoloji biliminden yararlanılmaktadır. Rölatif (nispi) Risk ve Fazladan Risk değerlerine ulaşılarak sigara kullanımının insan sağlığı üzerinde yarattığı yıkımı görmek mümkündür. Sigara kullanımı ile çeşitli hastalıklar arasındaki ilişki son 30 yıldır yoğun olarak araştırılmaktadır. Sigara kullanan ve kullanmayan milyonlarca kişinin, çeşitli hastalıkların görülme sıklığı yönünden kıyaslanması, Rölatif Risk ve Fazladan Risk değerlerine ulaşılmalarını sağlamıştır.

Örnek;

Sigara içiminin akciğer kanseri oluşumundaki rölatif riskini hesaplayalım.

Yılda 100.000 Nüfus Başına;

Sigara içenlerdeki Olgu Sayısı

RÖLATİF RİSK: $\frac{\text{Sigara içenlerdeki Olgu Sayısı}}{\text{Sigara içmeyenlerdeki Olgu Sayısı}}$

Günde Ortalama Bir Paket Sigara içenlerde Yılda Her 100.000 Nüfus Başına Akciğer Kanserinden Ölüm Sayısı=122,

Sigara içmeyenlerde ise Yılda Her 100.000 Nüfus Başına Akciğer Kanserinden Ölüm Sayısı: 12'dir. Bu durumda;

RÖLATİF RİSK: $\frac{122}{12} : 10,2$

FAZLADAN RİSK = 122 -12 = 110/100.000 olarak hesaplanır.

Diğer deyişle sigara içenlerin akciğer kanserinden ölme riski, içmeyenlere kıyasla 10.2 kat daha fazladır. Sigara içen her 100.000 nüfus başına yılda 110 fazladan ölüm olmaktadır. Sigaranın yarattığı risk yalnız akciğer kanseri ile sınırlı değildir.

Tablo II'de sigaraya bağlı hastalıklardaki Rölatif Riskler gösterilmiştir.

AKCİĞER KANSERİ	10.2
LARENKS KANSERİ	5.4
AĞIZ KANSERİ	4.1
ÖZAFAGUS KANSERİ	3.4
PANKREAS KANSERİ	2
UTERUS KANSERİ	2
MESANE KANSERİ	1.9
BÖBREK KANSERİ	1.5
MİDE KANSERİ	1.4
BRONŞİT VE AMFİZEM	6.1
KORONER ARTER HASTALIKLARI	1.7

İşyerlerinde kanserojen maddelere maruziyette, aynı bireyin sigara kullanması durumunda yukarıda belirtilen Rölatif Riskler artar. Bu konuda en kapsamlı araştırmalar asbest maruziyetinde sigara kullanımının yarattığı risk konusunda yapılmıştır. Eğer konu akciğer kanseri yönünden incelenirse; Yalnız asbeste maruziyette Rölatif Risk 5, daha önce de belirtildiği gibi sigara içenlerde Rölatif Risk 10, hem asbeste maruz kalan hem de sigara kullanan bir işçide akciğer kanseri için Rölatif Risk 50'dir.

* Trafik kazaları gibi sebep-sonuç ilişkisi nitelikte görülebilen olaylarda tehlikenin toplumca algılanması oldukça kolay iken sigara kullanımını gibi olumsuz etkileri yıllarca sonra görülen tehlikelerin algılanması daha

zor olmaktadır. Sigaranın insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerinden yalnızca birini akciğer kanserini, ele alıp bunun sebep olduğu ölümleri trafik kazalarının sebep olduğu ölümler ile sayısal olarak karşılaştırsak riskin boyutunu açıklıkla görebiliriz.

Trafik kazaları yönünden rekorlara sahip ülkemizde 1991 yılında trafik kazalarından hayatlarını kaybedenlerin sayısı 7646'dır. Bunun anlamı ülkemizde 1 yıl boyunca trafik kazasından ölme riski 100.000 nüfus başına 13'tür. Bu riski sigara içenlerin yıllık 110/ 100.000 olan akciğer kanseri riski ile kıyaslarsak; 15-20 yılı aşkın süredir bir paket civarında sigara içen bir kişinin önümüzdeki yıllarda akciğer kanserinden ölme riski trafik kazasından ölme riskinden 9 kat daha fazladır. Bu ortalama bir değerdir. Doğaldır ki sigara kullanma süresi ile miktarına ve trafiğe katılma yoğunluğuna göre bu risk oranı değişir.

* Sigara reklamları yönünden ülkemiz Avrupa'daki en liberal mevzuata sahiptir. Radyo Televizyon reklam yasağı dışında her türlü reklam ve özendirme bütün yaş gruplarına rahatlıkla yapılabilmektedir. Radyo ve televizyonlarda sigaranın zararları ile ilgili programlar yok denilecek kadar azdır. Sigaranın sağlığa zararını belirten ifadelerin sigara paketlerinin üzerine yazılması tüm ülkelerde caydırıcı faktör olarak benimsenen bir uygulamadır. Aynı marka sigaranın Avrupa ve Amerika'da satılanları ile Türkiye'de satılanları arasındaki uyarı ifadeleri yönünden farklar dikkat çekicidir. Söz konusu ülkelerde satılan paketler üzerinde sağlığa zarar konusunda kesin ifadeler okunaklı olarak yer alırken Türkiye'de satılan aynı markaların paketlerinin üzerinde "1986 yılı ve 86/ 10911 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre Sigara Sağlığa Zararlıdır" şeklinde bürokratik kelimeler arasında kaybettirilmeye çalışılmış ve zor okunacak puntolarla dizilmiş bir uyarı mevcuttur.

Derleyen : Dr. Ali Esat KARAKAYA

ÇALIŞAN ÇOCUKLARDA SİGARA ALIŞKANLIĞI

Çalışan çocuklar, eğitimlerini sürdüren yaşlıtlarına göre fiziksel ve psiko-sosyal yönden önemli farklılıklar göstermektedirler. Meslek edinmek ve ailesine maddi yönden katkıda bulunmak amacıyla çalışmaya başlayan çocuklar için, buldukları çevre ve iş ortamı, gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Kişiliğin gelişmesiyle önem kazanan sosyal ilişkilerin, oyun, eğlence gibi aktivitelerin, yoğun çalışma saatleri sonucu kısıtlanması, özellikle fiziksel ve psiko-sosyal gelişim çağında olan çocukları daha hassas bir konuma getirmektedir. Zamanın büyük bir bölümünü işyerindeki yetişkinlerle geçiren çocuklar, bu ortamda kendilerini ifade etme, belli bir gruba dahil olma ihtiyacını karşılamak amacıyla, bulunduğu çevrede kabul gören bir davranış olarak, sigara içmeye başlamaktadırlar. Hatta, sigara veya ateş alış-verişi birbirleriyle iletişime girmelerine yardımcı olabilmektedir.

Sigara içmek, grup üyeleri arasındaki ilişkiyi desteklediği gibi, bireyi gruba dahil etmek veya dışında tutmak için sosyal bir belirleyici durumuna gelmektedir. Ortak bir aktivite olarak değerlendirildiğinde, o grubun kendini tanımlamasına da yardımcı olmaktadır.

İşyerinde verilen yemek veya çay molalarının sembolü haline gelen sigara, çalışmadan uzaklaşıp rahatlamayı temsil eder." Zaman geçirmek amacıyla da sigara içildiği gibi, bazen işe konsantre olmak bazen de stress, endişe, kızgınlık gibi durumları yatıştırmak, hafifletmek üzere içilmektedir."(1)

Evde aile üyelerinin de sigara içmesi, bu alışkanlığı, çocuğun değerlendirmesinde geçerli bir konuma getirmekte ve sigaraya başlamasını, büyük ölçüde destekleyici rol oynamaktadır.

Tüm bu etkenlerle birlikte çocukların sigara reklamlarına maruz kalmaları ve sigara üreten firmaların bazı spor faaliyetlerinin sponsorluğunu üstlenmeleri, ürünün çevredeki sosyal kabullenebilirliğini artırmakta ve çocuklar üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır.

"Birleşik Devletler Kamu Sağlığı Servisi, çocuk ve gençlere yönelik, sigaraya başlanması, konulu bir araştırmada şunları gerekli görmektedir.

1. Çocuklar ve gençler için risk başlangıç noktalarının sınıflandırılması,
2. Sigaraya başlayan, düzenli kullanan veya birkaç kez deneyen çocuk ve gençleri, ayırt edici ölçütlerin (belirleyicilerin) tanımlanması,
3. Medyada veya okulda düzenlenen programlar gibi çevresel müdahale araçlarının sigaraya başlamadaki etkisinin değerlendirilmesi." (2) Örneğin, hangi durumlar sigaraya başlamayı sağlıyor veya tamamen sigaradan koruyor?

Sigaraya Yönelik Tutum ve Davranış Değişikliği

"Sigaraya bağlı hastalıklar, sanayileşmiş ülkelerde "epidemik" oranlara ulaşmış, şimdi de gelişmekte olan ülkelere yayılmaktadır." (1) Bu durumda, bir çok ülkenin "tütün kullanımı" üzerine yaptığı araştırmalardaki amaç, sorunun derecesini belirlemek ve genelde tütün kullanımı, özelde ise sigara kullanımını denetleyen, uygun stratejiler tasarlamak, bunları izlemek ve değerlendirmektir.

Belirlenen stratejiler doğrultusunda, sağlık örgütleri ve özel-kamu işbirliğince üstlenilen eğitim ve inandırma (persuasion) girişimlerinin çoğu. sistematik kampanyalar şeklinde tasarlanmaktadır. "Kampanya, geniş bir hedef grubu veya genel nüfusu kapsayan uzun vadede belirli bir amaç taşıyan, birçok çalışmada kullanılan iletişim faaliyetleri sisteminin bütünü"(2) anlamına gelmektedir.

Sağlık kampanyalarında, beklenen temel davranışların değişimini; Bilgilendirme (Knowledge), Tutum (Attitude) Değişimi ve Davranış (Behaviour) Değişimi, süreçleri ile açıklayabiliriz. Sigara kullanımı üzerine düzenlenen bir kampanya, sigara hakkındaki, bazı olumlu inanışları azaltmak, yoketmek için, bir girişim anlamını taşımaktadır. Bilgilendirme sürecinde, bilgi boşlukları doldurulmalı, önceden yerleşmiş olan inanışların değiştirilmesi teşvik edilmelidir. Aynı zamanda hedef kitle için kabul edilebilir mesajlar geliştirilmelidir. Bu mesajlar, mantıksal veya duygusal, eğitsel veya harekete geçirici, korku yaratıcı

olabilmektedir.

Sosyal psikologlar, belirli bir konuda, kişinin tutumunu değiştirmek amacıyla, tasarlanan mesajlar bütünü olarak, ikna etmeye yönelik iletişim sistemleri üzerinde araştırma yapmaya büyük önem göstermişlerdir.

"Tutumlar, belirli bir konuyla bağlantılı değerlendirmeler üzerindeki davranışların sonucudur" (3). Bu alanda, ikna edici iletişim sistemlerinin, nasıl etkili olacağını belirleyen etkenler üzerindeki sistematik çalışmalarla, temel araştırma soruları, bireylerin tutumlarını değiştirebilecektir.

Birey, öznel normlara sahiptir. Bu normlar, bireyin hayatındaki önemli insanların, belirli bir davranış üzerinde, ondan ne bekledikleri veya ne istedikleri konusunda bireyin inancını göstermektedir. Bazı kişiler diğer insanların beklentilerine uymayı kabullenmişlerdir. Bu nedenle, sigara kullanımı üzerine düzenlenen bir programda, genel nüfusun farklı gruplarında, sigara alışkanlığını etkileyen başlıca faktörleri tanımlamak için, sadece sigara içme davranışındaki değişimi değil, aynı zamanda insanların tutumlarındaki değişimleri de kaydetmek gerekmektedir.

Sağlık ve Eğitim Programı

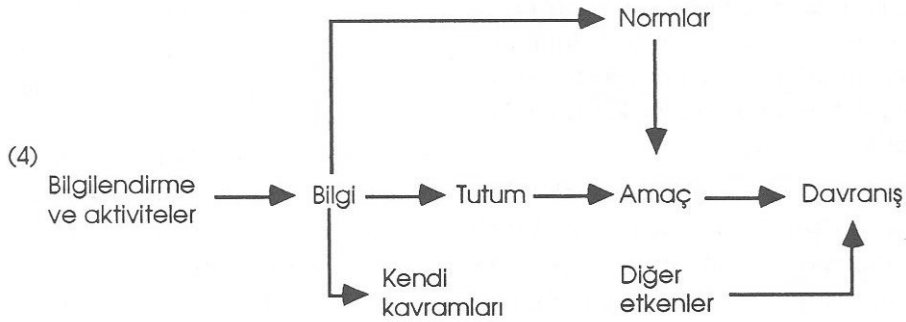
Genel nüfustan farklı olarak genç ve çocuk nüfusun sigara kullanımına yönelik araştırmalar, özel bir önem taşımaktadır. Çünkü "sigaraya başlayanlar büyük bir olasılıkla, hayat boyu 'içici' olmaktadır. Aynı zamanda sigaraya ne kadar küçük yaşta başlanırsa, uzun vadede o kadar büyük sağlık riskleri ile karşılaşmaktadır." (1)

Bu nedenle gençler ve çocuklar için geliştirilen programlarda amaç, sigara kullanımını denetlemek, sigarayı bırakmaya teşvik etmek yerine 'BAŞLAMAMALARINI' sağlamak olmalıdır.

Eğitimlerini sürdüren yaşlılarına göre, çalışan çocuklar, sigara kullanımı konusunda daha hassas bir konumda bulunmaktadır. Yetişkinlerle beraber çalışma yaşamına giren ve gelişme çağında, zamanın büyük bir kısmını bu ortamda, çalışarak geçiren bu çocuklar, çeşitli sosyal risk etmenleriyle karşı karşıyadırlar. Çocuk kimliğinin kaybolmasına bağlı olarak, sigara içme ve benzeri özentiler, çocuğun sağlığını ve sosyal yaşamını tehdit etmektedir, çocuklar gruplarında kabul görmek, büyüdüklerini kanıtlamak amacı ile sigara kullanmaya başlamaktadırlar. Bu nedenle, çalışan çocuklar için, sigara üzerine düzenlenecek bir sağlık ve eğitim programı büyük önem taşımaktadır. Bu program, çocukları, kendi kavram ve değerlerine bağlamak için tasarlanmaktadır. Başka bir deyişle, çocuk kimliğini yeniden kazandırma amacına büyük ölçüde destek olmaktadır. "Programın beklentisi, çocukları, verilen bilgiler ile kendi kavram, tutum, amaç ve aktiviteleri arasında tutarlı ilişkiler kurmaya teşvik etmektir" (4). Aşağıdaki şekil, bu değişkenleri bir süreç içerisinde göstermektedir.

Bir Eylem Önerisi:

Bu amaç doğrultusunda çıraklık okuluna devam etmekte olan, 12-15 yaş grubu çalışan çocuklar, özel bir grup olarak belirlenebilir. Uzun erimli amaç; çalışan çocukların sigaraya başlamamalarını sağlayıcı ortamı yaratırken, çocuk kimliğini anımsatıcı etkinlikleri sunmaktır. Bunun yanında, öncelikle sigara hakkında olmak üzere, sağlık risk etmenleri hakkında bilgilerini arttırmak, sağlıklı bir yaşam üzerine olumlu tutumlar geliştirmek, İşçi ve işverenlerin sigara konusunda duyarlılığını arttırmak ve boş zaman etkinlikleri için merkez oluşturmak, kısa erimli amaçlar olarak ele alınmalıdır.

Bireyin kişiliği, sosyal ve kültürel etkilenmeler sonucunda oluşmaktadır. Bu nedenle, istenilen davranışın, etkili bir şekilde sunulması, soyut durumdan çok, gerçek hayattaki olaylarla ilgili olması önem taşımaktadır. Toplum tarafından beğenilen ve desteklenen bir davranış, değişimin başarıya ulaşması için yol gösterici olmaktadır. Böylece çocuklar, sunulan davranış ile bildikleri arasındaki ilişkiyi düşünmeye özendirilmiş olurlar. "Bilgilendirme sonucu oluşan inanışlar, davranışı değiştirmeye yönelik tutumların temelini oluşturacaktır." (4) Çünkü çocuklar, edindikleri bilgileri, kendi olumlu imajlarını destekleyen davranışlara aktarabilmektedirler. Programın içermesi uygun görülen bazı aktiviteler şu şekilde tasarlanabilir:

- 1-Konunun çeşitli boyutları ile araştırılması,
- 2-Çocuklara yönelik sağlık kontrollerinin yapılması,
- 3-Sözlü ve yazılı materyallerin oluşturulması,
- 4-Çocukları sigara içmeye özendiren etkinliklerin düzenlenmesi, (ödül verme vb.),
- 5-Toplum merkezleri oluşturularak, boş zaman etkinliklerinin düzenlenmesi,

Gösterilen bilgilerin kişisel ve sosyal uygunluğu, etkinlikler aracılığıyla izlenebilmektedir.

I-"İlke olarak, çocuklarla yapılan uygulamalı sosyal araştırma, yetişkinlerle yapılan bazı araştırmalara benzemektedir. Ölçümler güvenilir (reliable) ve geçerli (valid) olmalıdır. Uygulamada ise çocuklarla yapılan araştırmada, bu iki ölçüm kriterinin karşılanmasında sık sık zorluklar çıkmaktadır." (4) Bu konuda, çocukların gelişim özellikleri önemli bir rol oynamaktadır.

Yetişkinlerle çocukların, mantıksal düşünceleri farklıdır. Yetişkinler, soyut kavramlaştırma yeteneğine sahip iken, çocuklarda henüz 'hastalık' ve 'sağlık' gibi kavramları ayırt etme kapasitesi gelişmemiştir. Bunun yanında, güvenilir ve geçerli bir değerlendirme ölçütü geliştirebilmek için yazılı ve sözlü materyallerde, sözcük ve cümle yapısı mümkün olduğu kadar basit tutulmalıdır.

Bir diğer zorluk, çocuğun dikkat süresinin sınırlı olmasıyla, değerlendirme alanının kısıtlanmasıdır. Bu nedenle çocuğun, bilgi, tutum ve davranışlarının ölçümü mümkün olduğu kadar az başlık altında toplanmalıdır.

Genç ve çocuk nüfusun sigara alışkanlığına yönelik bir araştırmada 3 grup değişken gerekli görülebilir:

1.1. Sosyo-demografik değişkenler

- Cinsiyet -Yaş
- Köy veya kent kökenli olması
- Anne ve baba mesleği

"Birçok çalışma, sosyal çevrenin etkisinin, çocuğun gelecekteki sigara alışkanlığı ile büyük bir tahmini değer taşıdığını gösterir." (1)

1.2 . Bireyin Sigara Kullanımı

* Sigara alışkanlığı:

- Günde içenler (hergün düzenli sigara içenler)
- Haftada içenler (haftada 2-3 defa içenler)
- 'deneme' amacıyla içenler (haftada 2 defadan az)
- içmeyenler (hiç içmemiş, bırakmış veya sadece denemiş olanlar).

" Sigara tüketimi:

- Haftada veya günde ne kadar sigara içtiği
- Sigaraya başlama veya sigara taşıma yaşı
- anne-baba, kardeş ve arkadaş grubunda sigara alışkanlığı

1.3. Tutum ve inanışlar

- Gelecekte sigara hakkındaki tutumu
- Sigara içenler ve içmeyenler hakkındaki düşünceleri
- Sigara kullanımındaki bilinci

2. Sigaranın erken dönemdeki halsizlik, güç kaybı, öksürük, dişlerde sararma gibi etkileri başka etmenlere yorulabildiği gibi, yeterince de önemsenmeyebilir. Sağlık muayenesi sırasında, doktorun bunlara dikkat çekmesi uyarıcıdır. Bunun yanı sıra, çocuğa yönelik "sigaraya başlama" ya da "sigarayı bırak" biçimindeki uyarıcı adımın atıldığı andaki, sağlık durumunun saptanması ve belgelenmesi önemlidir. Bütün bunlara ek olarak her insan gibi, çalışan çocuğun da, belli aralarla, çalışma ortamının zararlı etkilerini de gözönünde tutarak, bir sağlık kontrolünden geçme hakkı vardır.

3. Yazılı ve sözlü materyallerde, çocukların kendi kavramları ve sınıflandırmalarına dikkat etmek gerekmektedir. Bu durumda "sigara içme" davranışını tanımlama sorunu ile karşılaşmaktayız. Yetişkinler için kesin bir davranış olarak görülse de, bu tasarlanan tanım, özellikle çok az veya hiç deneyimi olmayan çocuklar için geçerli olmayabilir. Bunun anlamı 'her-yerde her zaman düzenli sigara içmek'midir yoksa, 'öğle tatilinde arkadaşlarıyla bir seferlik sigara içmek' midir?

Kişinin bazı davranış ve olaylara yönelik tutumları, ilgili sonuçların değerlendirilmesiyle belirlenmektedir. Örneğin; 'Sigara içmek, kendimi daha iyi hissetmemi sağlıyor'. Davranış amaçlarını belirlemede tutumlar, sosyal normlarla birlikte bulunurlar.

4. Evde, işte, arkadaş çevresinde, kısaca sürekli sigara içilen ortamlarda bulunan bir çocuğun, zararlarına rağmen, sigaradan uzak durması pek kolay gözükmemektedir. Bu nedenle çocukları sigara içmemeye özendirici etkinliklerin düzenlenmesi büyük ölçüde önem taşımaktadır. Sigara içmeyen çocuklar için düzenlenebilecek bir kupon sistemi ile, sinema bileti veya gereksinimi olan bir eşyanın sağlanması, hatta öğle tatilinde yemek sırasında öncelik tanınması, onların, arkadaşları arasında beğenilen ve istenilen bir konumda bulunmalarını ve bunun sonucunda sigara içmemenin desteklenen bir davranış olması üzerine tekrar düşüncelerini sağlayarak değişim için yol gösterici olabilir.

5. Çocuklar için boş zaman etkinliklerinin düzenlenebileceği toplum merkezlerinde fotoğraf çekmek, spor yapmak, hayvan beslemek gibi aktiviteler, çocuk kullüpleri ile sağlık, iş, eğitim gibi konularda danışmanlık hizmetinin yer alması, sigara alışkanlığının önlenmesinin yanında çocuk kimliğinin yeniden kazandırılması açısından da büyük ölçüde yararlı olabilir.

SONUÇ

Çalışan çocuklar, sağlıklı ve güvenli çalışma koşullarının yetersizliği yanında, sosyal ve kültürel yaşam yönünden de risk altındadır. Çocukların arkadaşlar edinmek oynamak, gezmek, farklı ortamlarda bulunmak gibi

gereksinimleri çalışma ortamında kısıtlanmıştır. Psiko-sosyal gelişimlerini tamamlama, gereksinimleri ise

yeterince karşılanmamaktadır. Çocuk kimliğinin kaybolmasının bir göstergesi olarak, sigaraya başlama, sosyal bir risk etmenidir. Çalışan çocukları bu tür etmenlerden korumak, onları kendi kavram ve değerlerine bağlayarak çocuk kimliğini yeniden kazandırmak ile sağlanabilir. Bu nedenle çocuklar için yapılacak çok yönlü araştırmalar, çalışmalar, düzenlenecek programlar büyük önem taşımaktadır.

**Ayşın Koçak – Sosyolog
Fişek Enstitüsü**

KAYNAKLAR

- (1) WHO "Guidelines for the conduct of Tobacco Smoking Sureys Of the General Population" 1982, Helsinki, Finlana
- (2) C.Atkin, L. VVallack "Mass Communication & Public Health 1990, Sağa Publications
- (3) Michael A. Milburn "Persuasion & Politbs -The Social Psychology Public Opinion¹ 1991, Boston Brooks / Cole Publishing Com-pany, California
- (4) D. Edwards, D. Hatch, L. Bickman "Measu-ring Children's Health-Related Atlitudes & Knowladge' 1982, Applied Social Psychology Annual Vol:3
- (5) J. Donauan, S. Leiwers "Using Paid Aduerti-sing to Modify Racial Stereotype Beliefs" 1993 Public Opinion Quarterly, vol: 57

ERGENLİKTE BENLİK İMAJI:

ÇALIŞAN VE ÖĞRENCİ ERGENLER ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Ergenlik döneminin bir "fırtına ve stres" dönemi mi yoksa çoğunluk için uyumlu geçen bir dönem mi olduğu tartışmaları sürmektedir. Ergenlik dönemini konu edinen çalışmaların sayısının giderek artmasına karşın bu gelişim döneminin temel özellikleri ve belirleyicileri üzerinde henüz bir anlaşma sağlanmış değildir. Normal ergen için birbirine şaşırtıcı ölçüde zıt tanımlar verilebilmektedir. Bu tanımların bir ucunda ergenin psikolojik bozukluk göstermesinin normal olduğunu ve kendinde rahatsızlık hissetmeyen, çevresiyle sorun çıkarmayan ergenin anormal sayılması gerektiğini söyleyenler bulunmaktadır. Buna karşılık ortalama bir ergenin gelişimsel görevlerini başarıyla tamamlamış, çatışmalarına akıllıca çözümler bulabilen, erişkinlerle oldukça iyi ilişkiler sürdüren, daha geniş bir kültürün parçası olduğunu hissedip, normlar ve değerlerden haberdar olan kişi olduğunu ileri sürenler de vardır.

Türkiye'de ergenlik dönemiyle ilgili tartışmalarda genel olarak Batı'da geliştirilen modeller tekrarlanmaktadır. Oysa Türkiye için genellemelerde bulunmak güçtür. Birbirinden çok farklı yaşam biçimleri ve değerler sistemleri bulunmaktadır ve hızlı bir sosyal değişim yaşanmaktadır. Aileler, gençlerin kendileri, bu hızlı sosyal değişimden etkilenmektedir. Ergenlik döneminin Türkiye'de nasıl yaşandığının ele alınması döneme ilişkin

sel doğruları test etme açısından da önemlidir.

Bu araştırmada ülkemizde gençlerin bu dönemi nasıl geçirdiklerini incelemek üzere, çalışan ve öğrenci ergenlerden oluşan geniş gruplar ele alınmış ve benlik imajı temel alınmak üzere kaygı ve depresyon ölçümleri yapılarak gruplar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre ergenlerin %80'inden fazlası olumlu benlik imajı belirtmektedirler. Çalışan ergenler öğrenci ergenlere göre benlik imajında daha olumsuz; buna karşılık öğrenci grubunun kaygı puanları daha yüksek bulunmuştur. Araştırma sonuçları çalışma veya okumanın benlik imajı ya da ergenlik sıkıntılarında kendi başlarına belirleyici etkileri olmadığını, yaş ve cinsiyetle birlikte ele alındığında anlam kazandığını düşündürmektedir. Araştırma bulguları ışığında, ergenlik döneminin, ergenlerin çoğu için ciddi sorunlarla dolu bir dönem olmadığı söylenebilir. Buna karşılık ergenlerin hepsi için sorunsuz ve mutlu bir dönem olmadığı da ortadadır. Ergenlerin yaklaşık %17'si için, kaygılar ve çalkantılar bulunduğu görülmektedir. Bu ergenler içinde ruh sağlığı hizmetinden yararlanmak için başvuran yoktur. Bu durumda, bu grubun bir potansiyel risk grubu gibi görülmesi mümkündür. Bu yüzden de daha ayrıntılı olarak incelenmesi, özelliklerini ortaya konması yararlı olacaktır.

Doç. Dr. Haluk Özbay ve Arkadaşları

(*) Bu yazı Türk Psikiyatri Dergisi' nde 1991 yılında (cilt 2 Sayı 2) yayınlanmıştır. (Sayfa 82-95)
Prof. Dr. Mualla Öztürk Çocuk Ruh Sağlığı Ödülü.

13-15 YAŞ DİLİMİNDE SİGARA İÇMEYİ ETKİLEYEN ETMENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Küçük yaşta çalışma yaşamına İtilen çocuklar, fiziksel risk etmenlerinin yanında, sosyal ve ruhsal açıdan da sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu çocukların gelişim çağında olmaları dikkate alındığında, sağlıklarını ve sosyal yaşamlarını tehdit eden yönler görülmektedir. Zamanının büyük bir kısmını, yetişkinlerle birlikte çalışma ortamında geçiren çocuk işçilerdeki sigara alışkanlığı, bunlardan biridir. Konunun öneminin belirlenmesi amacıyla, burada, 13-15 yaş grubundaki, çalışan çocuklarla yapılan bir çalışma sunulmaktadır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Bu çalışma, Ankara'da Ostim Çıracılık Eğitim Merkezi'nde, Fişek Enstitüsü tarafından yürütülen programa, (ILO/IPEC/FİŞEK) paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma 13-15 yaş grubundaki 150 çocuğa uygulanan ve sigara alışkanlığını tespit etmek üzere hazırlanan bir anket formunu içermektedir. Ayrıca, çalışan çocukların mediko-sosyal durumunu belirlemek amacıyla yapılan araştırmadan yararlanılarak, anket uygulanan çocukların hazır bulunan sosyal kartlarından 10 bağımsız değişken seçilmiştir,

BULGULAR ve TARTIŞMA

Çocuklarda sigara içme oranı belirlenmeye çalışılırken, sigaraya başlama yaşı, sigara içme sıklığı ve içilen sigara sayısı da kaydedilmiştir. Toplanan verilere göre şu sonuçlar alınmıştır.

Sigara İçme Oranı

TABLO - 1 Yaş-Sigara İlişkisi		
YAŞ	Sigara içiyor	Sigara içmiyor
13	10 (%41.7)	14 (% 58.3)
14	20 (% 33.9)	39 (% 66.1)
15	28 (% 41.8)	39 (% 58.2)
T	58 (% 38.7)	92 (% 61.3)

Yaşları 13 ile 15 arasında değişen bu çocukların % 38.7'sinin sigara içiyor olması oldukça önemlidir (Ki-kare 0.928, SD 2) (Tablo 1) Çünkü erken yaşta başlanan sigara alışkanlığı, uzun vadede daha büyük sağlık riskleri ile karşılaşılmasına sebep olmaktadır.

Sigara İçme Süresi

TABLO - 2 Yaş-Sigara İçme Süresi İlişkisi				
YAŞ	SİGARA İÇME SÜRESİ			
	1 yıl veya daha az	2 ve 4 yıl arası	5 yıl veya daha fazla	T
13	7 (% 70)	3 (% 30)	-	10 (% 100)
14	10 (%50)	10 (%50)	-	20 (% 100)
15	12 (%42.9)	13 (% 46.4)	3 (% 10.7)	28 (% 100)
T	29	26	3	58

13 yaş grubunun, 1 yıl veya daha az bir süre ile sigara içen grupta % 70

Sigara içme sıklığı:

TABLO: 3 Yaş-Sigara İçme Sıklığı					
YAŞ	Günde 4 tane veya daha az	Günde 5 ile 9 arası	Günde 10 ile 19 arası	Günde 20 tane veya daha fazla	T
13	8 (% 80)	2 (% 20)	-	-	10 (% 100)
14	12 (% 60)	4 (% 20)	1 (% 5)	3 (% 15)	20 (% 100)
15	13 (% 46.4)	5 (% 17.8)	7 (% 25)	3 (% 10.8)	28 (% 100)
T	33	11	8	6	58

olarak yer alması, sigaraya başlama yaşınının 11 ile 12 arasında yoğunlaştığını göstermektedir. (Ki-kare 9.095, SD 4) (Tablo 2). Bu durumu doğrulayacak bir şekilde yaş ilerledikçe, sigara içme süresi de artmaktadır. Sigara içme süresi ile de bağlantılı olarak, içilen sigara sayısı, 13 yaş grubunda % 80 olarak günde 4 tane veya daha az iken, 15 yaş grubunda bu oran % 46.4'dür. (SD 6, Ki-kare 14.265) (Tablo 3)

Sigara içme süresine bağlı içilen sigara sayısı:

	Günde 4 tane veya daha az	Günde 5 ile 9 arası	Günde 10 ile 19 arası	Günde 20 tane veya daha fazla	T
1 yıl veya daha az	23 (% 79.4)	3 (% 10.3)	3 (% 10.3)	-	29 (% 100)
2 ve 4 yıl arası	10 (% 38.5)	7 (% 26.9)	4 (% 15.4)	5 (% 19.2)	26 (% 100)
5 yıl veya daha fazla	-	1 (% 33.3)	1 (% 33.3)	1 (% 33.3)	3 (% 100)
T	33	11	8	6	58

1 yıl veya daha az süreyle sigara içen 33 kişinin 23'ü günde 5 adetten az sigara içmesine karşın (% 79.4), 2 ile 4 yıl arası sigara içen 26 kişinin 10'u günde 5 adetten az sigara içmektedir. (% 38.5). (SD: 6, Ki-kare 12.768) (Tablo 4). Bu durumda sigara içme süresi arttıkça günde içilen sigara sayısının da artış gösterdiği söylenebilmektedir.

Çocukların sosyal kartlarından seçilen 10 değişken ile sigara alışkanlığı üzerine kurulan ilişkiler ise şu şekildedir:

Kökenin sigara alışkanlığı üzerindeki etkisi:

KÖKEN	Sigara içiyor	Sigara içmiyor	T
Kent	46 (% 58.2)	33 (% 41.8)	79 (% 100)
Köy	12 (% 16.9)	59 (% 83.1)	71 (% 100)
T	58	92	150

Kentte doğmuş veya 6 yaşından önce kente göç etmiş olan çocuklarda sigara içme oranı % 58.2 iken, bu oran köy kökenli çocuklarda % 16.9'dur. (Ki-kare 26.909. SD: 1) (Tablo: 5). Bu durum, kırsal kesimde, yüzyüze ilişkilerin, sıkı aile ve çevre bağlarının ve geleneksel değer yapısının gençlerin yetişmesinde oynadığı etkili rolün sonucu olarak düşünülebilir.

İş yaşamına girmeden önce, okul zamanı veya tatillerde çalışma durumunun sigara alışkanlığı üzerindeki etkisi:

ÇALIŞMA	Sigara içiyor	Sigara içmiyor	T
Okul zamanı veya tatillerde çalışanlar	8 (% 20)	32 (% 80)	40 (% 100)
Okul zamanı veya tatillerde çalışmayanlar	50 (% 45.5)	60 (% 54.5)	110 (% 100)
T	58	92	150

Okul zamanı veya tatillerde çalışarak iş yaşamına erken başlamada, ekonomik nedenler önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum çocukların sosyal yaşamlarını; arkadaşlık ilişkilerini, boş zaman etkinliklerini çok erken yaşta kısıtlamaktadır. Aynı dönemlerde çalışmayan çocuklar, arkadaşlarıyla oynamak, gezmek için zaman ayırabilmektedirler. Sosyal yaşamları hareketlenen, farklı ortamlarda, farklı insanlarla karşılaşma fırsatı olan bu çocuklarda sigara içme oranı daha yüksektir. (% 45.5) (Ki-kare 8.133 SD: 1) (Tablo 6). Bu ilişkiyi gösterecek şekilde okul zamanı veya tatillerde çalışan çocuklarda ise sigara içme oranı % 20'dir. Kendi isteği ile çalışma yaşamına giren çocuklarda, ekonomik gerekçeler ve meslek edinme isteği önde gelen nedenlerdir. Erken yaşta aile gelirine katkıda bulunan, sorumluluk sahibi olan bu çocuklar, buldukları ortama ve duruma bağlı olarak kendilerini yetişkin kabul etmek istemektedirler. Sigara içme, çocuk kimliğinden kopmanın en belirgin özelliklerindedir. Kendi, isteği ile çalışma yaşamına giren çocuklarda % 41 olan sigara içme oranı, çalışma yaşamına isteksiz olarak katılan çocuklarda % 26'dır. (Ki-kare 1.855 SD: 1) Kendi isteği ile, bulunan işe giren çocuklarda iş değiştirme oranı düşüktür. 1 kez veya hiç iş değiştirmemiş

çocuklarda sigara içme oranı % 36.7 iken, 2 veya daha fazla iş değiştiren çocuklarda bu oran % 50'dir. İstatistiksel açıdan anlamlı olmayan bu ilişki önemli görülebilir. (Ki-kare 1.405 SD: 1).

Ekonomik gerekçelerin ön plana çıkmasıyla, çalışma yaşamına atılan çocukların aldıkları paranın büyük bir kısmını eve verdikleri görülmektedir. İstatistiksel olarak çocukların "aldıkları paranın aile gelirine katkısı" ile sigara alışkanlığı arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Fakat aldıkları paranın hepsini veya bir kısmını eve veren çocukların % 37'si sigara içerken, eve hiç para vermeyen çocukların % 50'sinin sigara içmesi önemli olabilir. (Ki-kare 1.288 SD: 1)

Gece dışarıya çıkma:

Gece Dışarıda Kalış Süresi	Sigara içiyor	Sigara içmiyor	T
22:00'ye kadar	25 (% 28.4)	63 (% 71.6)	88 (% 100)
22:00'den sonra	33 (% 53.2)	29 (% 46.8)	82 (% 100)
T	58	92	150

Hiç dışarı çıkmayan veya en fazla saat 22.00'ye kadar dışarıda kalan çocuklarda % 28.4 olan sigara içme oranı, gece geç saatlere hatta sabaha kadar dışarıda kalabilen çocuklarda artış göstermektedir. % 53.2 (Ki-kare 9.393 SD: 1) Tablo 7). Zamanın büyük bir kısmını gündüz işyerinde, gece dışarıda geçiren bu çocuklar için aile veya yanında kaldıkları akrabaları ile yakın ilişkiler kurulamadığı düşünülebilir. Bu durumda, çocuğun davranışları konusunda yol gösterici olarak, arkadaşları, aile üyelerinden daha büyük rol oynamaktadırlar. Bununla bağlantılı olarak belirli bir şekilde görülmemesine rağmen aile büyüklerinin çocukların tutum ve davranışlarına karışması, sigara içen çocuklarda % 41 olarak sigara içmeyen çocuklara göre daha düşüktür. (Ki-kare 0.567 SD: 2)

Çalışan çocukların en yakın arkadaşları:

Yakın Arkadaşı	Sigara içiyor	Sigara içmiyor	T
Okuyor	15 (% 26.3)	42 (% 73.7)	57 (% 100)
Çalışıyor	4 (% 44.8)	48 (% 55.2)	87 (% 100)
Arkadaşı yok	4 (% 66.7)	2 (% 33.3)	6 (% 100)
T	24	92	150

Çalışan çocukların arkadaş seçimini kendileri gibi çalışan kesimden yapmış olanlarda, sigara içme oranı % 44.8'dir. Okuyan bir yakın arkadaşına sahip çocukların % 26.3'nün sigara içtiği görülmektedir. Okuyan yaşlıları ile birarada bulunan çalışan çocukların belirgin bir şekilde sigaradan uzak kaldıkları söylenebilir. (Ki-kare 7.024 SD: 2) (Tablo 8). % 66.7 olarak görülen, yakın bir arkadaşı olmayan çocuklardaki sigara içme oranı buldukları ortamda, kendini ifade etme veya belli bir gruba dahil olma gereksinimini karşılama amacını taşıdığını düşündürebilir.

En yakın arkadaşının yaşı:

YAŞ	Sigara içiyor	Sigara içmiyor	T
12-15	22 (% 24.2)	69 (% 75.8)	91 (% 100)
16-19	32 (% 60.4)	21 (% 39.6)	53 (% 100)
Yakın arkadaşı olmayan	4 (% 66.7)	2 (% 33.3)	6 (% 100)
T	58	92	150

Yaşça kendilerinden büyük çocuklarla arkadaşlık eden çocuklarda-ki sigara içme oranı (% 60.4), yaşlıları olan 12-15 yaş grubu ile arkadaşlık kuranlara göre (% 24.2) önemli ölçüde yüksektir. (Ki-kare 20.629 SD: 2) (Tablo 9). Görüldüğü gibi ilişki istatistiksel yönden de çok önemlidir. Bu durum çocukların sigaraya başlama ile yetişkinliğe geçişleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Arkadaş çevresi ile bağlantılı olarak kağıt, tavla, bilardo gibi oyunlar için kahveye giden çocukların sigara içme oranı istatistiksel yönden belirgin olmamasına rağmen kahveye gitmeyen çocuklardan daha yüksektir. Bu durum, arkadaş çevresiyle gelişen sosyal yaşamın çocukların tutum ve davranışları üzerindeki etkisini göstermektedir. (Ki-kare 0.123 SD: 1).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırmamız, sanayi işyerlerinde çalışmakta olan 15 yaş altındaki çocukların, sigara kullanma alışkanlıklarının yaşa bağlı olarak giderek yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışan çocuklar için, işyeri ortamında ciddi bir sosyal risk bulunduğunu göstermektedir. Çünkü, sigara içme, çocuklar tarafından bu konuda kabul edilen bir sosyal belirleyicidir.

Sigaraya başlamayı etkileyen etmenler incelendiğinde, aile denetiminde azalmanın, arkadaşlık ilişkilerinin ve kökenin belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sigaranın gelişmekte olan organizma üzerinde yapacağı etkinin olumsuzluğu yanında, sigara kullanım dönemini de daha uzun yıllara yayması da üzerinde durulması gereken bir konudur. Ama hepsinden önemlisi, sigaranın zararlarına karşı yürütülen eylem programında, "hiç başlatmama"nın kilit rolü vurgulanmalıdır.

Çalışan çocuklara yönelik "sigaraya başlamayın" kampanyalarında üzerinde durulması gereken en önemli neden, bu alışkanlığa yönelmedeki nedenleridir. Bu aynı zamanda çocuk çalışmasında sosyal risklerden birini oluşturmaktadır. Çocuğun büyüklerin yaşam savaşı verdikleri bir bölgede varolma ve topluma- kendine, kendini kabul ettirme uğraşı ile ilgilidir. Diğer bir deyimle çocuğun kimliğini bulma sorunu ile ilgilidir. Özbay ve arkadaşlarının araştırmaları, çalışan çocuklarda, vasılları öğrencilere oranla benlik imajında olumsuzluk bulunduğunu saptamıştır. (*)

O halde çocuk ve sigara ilişkisini kesmeye çalışırken, çocuk-geç kimliğine yönelmek ve onları boş zaman etkinliklerinde biraraya getirmek ve grup bilincine itmek önem kazanmaktadır. Bu yolla çocuk-geç, yetişkinler gibi olmalı, yerine yaşının gerektirdiği gibi olmaya çalışacaktır. Diğer bir deyimle yapılması gereken çocuk kimliğini yitirmelerini önlemek ya da yeniden kazandırmaktır.

Dr. Muharrem Baytemür-Ayşın Koçak-Doç. Dr. A. Gürhan Fişek

(*) Özbay M.H. ve arkadaşları: Ergenlikte Benlik İmajı: Çalışan ve Öğrenci Ergenler Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma - Türk Psikiyatri Dergisi 2: (2) 1991

TÜTÜN VE TÜTÜN MAMULLERİNİN ZARARLARININ ÖNLENMESİNE DAİR KANUN (Vetolu)

Kanun No:3694.

Kabul Tarihi:9.1.1991

Madde 1- Bu kanunun amacı, kişileri tütün ve tütün mamullerinin zararlarından, bunların alışkanlıklarını özendirici reklam, tanıtım ve teşvik kampanyalarından koruyucu tertip ve tedbirler almaktır.

Tütün ve Tütün Mamullerinin İçilmesi Yasaklanan Yerler

Madde 2- Sağlık, eğitim-öğretim ve kültür hizmeti veren yerler ile kapalı spor salonlarında ve toplu taşımacılık yapan her türlü nakil vasıtaları ve bunların bekleme salonlarında tütün ve tütün mamulleri içilemez. Bu gibi mahallerde tütün ve tütün mamullerinin içilebilmesi için ayrı yerler tahsis edilir.

Diğer Yasaklar

Madde 3- Tütün ve tütün mamullerinin isim, marka veya alametler kullanılarak her ne suretle olursa olsun reklam veya tanıtımının yapılması veya bunların istimalini teşvik veya özendirici kampanyaların düzenlenmesi yasaktır.

Uyarılar

Madde 4- Tütün ve tütün mamulleri içilmesinin yasaklandığı yerlerde, buna dair uyarılar asgari on santimetrelik puntolarla herkes tarafından görülebilir yerlere asılır veya yazılır. Bu uyarıların yapılmasından ilgili yerlerin yetkili veya amiri durumundaki kişi veya kişiler sorumludur.

Türkiye'de üretilen veya ithal edilen tütün ve tütün mamulleri paketinin üzerine açıkça görülebilir ve rahatça okunabilir şekilde, bir santimetre boyundaki puntolarla "SAĞLIĞA ZARARLIDIR" ibaresi konulur. Bu nitelikteki ibareyi taşımayan tütün ve tütün mamulleri ithal edilemez ve satışa çıkarılamaz.

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ayda en az otuz dakika, tütün ve tütün mamulleri alışkanlığının zararları konusunda uyarıcı ve eğitici mahiyette yayınları yapmak zorundadır. (...)

CUMHURBAŞKANLIĞI MAKAMININ TÜTÜN VE TÜTÜN MAMULLERİNİN ZARARLARININ ÖNLENMESİNE

DAİR KANUNU TBMM'DE TEKRAR GÖRÜŞÜLMEK ÜZERE İADE GEREKÇESİ

(...) Bu şekilde, düzenlemede görülen aksaklıkları, Yüce Meclisin takdirlerine sunduktan sonra, Kanunun bütünü üzerindeki görüşlerimi de kısaca arz etmek istiyorum.

Tütün ve tütün mamullerinin kullanılmasının insan sağlığına zararlı olduğu kuşkusuzdur. Bunun aksine bir

düşünceyi ileri sürmek mümkün değildir. Önemli olan bu zararın önlenme yolu ve yöntemidir. Reklam yasağı hiçbir ülkede tek başına etkili olmamıştır. Kaldı ki. Kanun bütünü ile kişilerin özgürce seçme hakkını ellerinden almaktadır. İsviçre Hükümeti Ekim 1990 tarihinde sigara reklamlarının topyekün yasaklanmasını öngören girişimlere, "serbest piyasa ekonomisine aykırı olduğu ve kişilerin özgürce seçme hakkını ortadan kaldırdığı" gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

3 Aralık 1990 tarihinde Ortak Pazar Sağlık Bakanlarının yaptığı toplantıda, sigara reklamlarına yasak getiren taslak, büyük bir oy çoğunluğu ile geri alınmıştır.

Mühim olan bu konuda insanların özgürce karar vermesi ve bu kararını özenti ile değil bilinçli olarak verebilmesidir. Her konuda olduğu gibi bu konu da önce bir eğitim ihtiyacını ve sürecini gerektirmektedir. Böylece insanların verecekleri kararlara yardımcı olmak, sonuçta aldıkları karara saygı duymak asıl hedef olmalıdır. Çok eski tarihlerden itibaren çeşitli ülkelere konulan içki yasakları ve sonuçları bilinmektedir. Pek çok ülkede yapılan araştırmada, yukarıda da arz ve izah edildiği üzere, reklam yasağı olan ülkelere sigara tüketimi, reklam yasağı bulunmayan ülkelere göre, özellikle gençlerde beş misli bir artış göstermektedir. Sigara üzerinde bu şekilde durulurken, sağlığa daha fazla etki yapan alkol konusunda benzer bir uygulamaya gidilmemiş, bu tür girişimler Avrupa Konseyi'nde reddedilmiştir. Kanunda gümrüksüz satış mağazalarından alınan ve yurtdışından yolcu beraberinde getirilen sigaralar ve yurda girişi serbest olan çeşitli yabancı dergi, gazete v.s. yayınlardaki reklamlar ile ilgili işlem ve ayrıcalıklar yeralmadığından, bu konudaki boşlukların da yeni anlaşmazlık konuları olabileceği düşünülmektedir.

Tüm bu durum nazara alınarak, 9.1.1991 tarih ve 3694 sayılı "Tütün ve Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun" bir defa daha görüşülmek üzere Anayasa'nın 89'uncu maddesi gereğince iade edilmiştir.

(Sigara Alarmı - Mart 1992, Özel Ek.)

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEN ÖRNEKLER

- Lüksemburg
- İngiltere

LÜKSEMBURG

Özürlü İşçilerin Haklarını İyileştirmeye Yönelik Yasa

18 Kasım 1991 'de, özürlü İşçilere, özürsüzlerle eşit haklar tanıyan bir yasa Lüksemburg Resmi Gazetesinde yayınlanmıştır. Yasa, özürlü işçilerin işgücüne katılımının hızlandırılmasını ya da yeniden katılımlarının sağlanmasını amaçlamaktadır.

Kapsam. Yasa, en azından %30 iş gücü kaybı olan ve şu üç gruba giren işçileri kapsamaktadır, iş kazası kurbanları, fiziksel, akılsal ya da duygusal özürü olan kişiler ve özürlü emekli askerler (Madde 1). Mesleki Rehberlik ve Rehabilitasyon için oluşturulan bir komisyon, başvuruda bulunan özürlü işçilerin durumunu inceleyecek ve tanınan hakları onaylamaya, reddetmeye ya da geri çekmeye karar verecektir (Madde B 3). Özürlüler için yeni hizmetler. Çalışma Dairesine bağlı olarak görev yapan Özürlülere Mesleki Rehberlik ve İş Bulma Bürosu, özürlü İşçilerin rehabilitasyonunu ve eğitimini yapacak, işe yerleştirilmelerini ve işgücüne katılmalarını sağlayacaktır. Rehabilitasyon Kurulu'nun önerisi ile hareket eden Çalışma Dairesi Başkanı, rehabilitasyon ve işgücüne katma amacıyla alınacak önlemlerin şeklini ve esaslarını belirleyecektir. Bu önlemler para yardımını (ücretlere ve eğitim giderlerine, ikramiyelere ya da yeniden eğitim ödemelerine katkı şeklinde olabilir), işyerine daha rahat ulaşılmasının ya da iş tezgahlarının özürlü İşçinin gereksinimlerine uydurulmasının sağlanmasını kapsayabilir (Madde B 3).

Özürlü işçilerin rehabilitasyonu, eğilimi, işe yerleştirilmesi, işe alışmaları ve uyum sağlamaları Kurul tarafından, işçilerin yaşlarına, özürlerinin derecesine ve şekline, daha önceki kapasitelerine göre değişen kişisel gereksinimler gözönüne alınarak değerlendirilecektir (Madde B 3).

Özürlüler için Ayrılan işler. En az 25 işçi çalıştıran bütün özel işletmeler, gerekli nitelikleri taşıyan özürlüler iş için başvurduğu takdirde, tam zamanlı olarak en az bir özürlü işçi çalıştırmak zorundadır. 50 ya da daha fazla işçi çalıştıran şirketlerde özürlü işçi sayısı bütün işçilerin % 2 si, 300 ve daha fazla işçi çalıştıran yerlerde ise %4'ü olacaktır. En az sayılandan daha fazla özürlü İşçi çalıştıran işverenlerin bu işçiler için ödemeleri gereken sosyal güvenlik primleri devlet tarafından ödenecektir (Madde B 5).

Tazminat vergisi. En az sayı kadar özürlü işçi çalıştırmayan işverenler, asgari ücretin % 50'sine eşit miktarda aylık tazminat ödeyeceklerdir (Madde B 10).

Çalışma koşulları. Özürlü işçilerin aldığı ücret diğer işçilerden az olmayacaktır. Ancak işçinin üretimi gittikçe düşüyorsa asgari ücret yarasına bağlı olarak ücret indirimi yapılabilir. Anlaşmazlık durumunda Mesleki Rehberlik ve Rehabilitasyon Kurulu'na danışılacaktır (Madde B 7). Özürlü işçilerin 6 günlük ek izin hakları olacak ve bunun da bedeli devlet tarafından karşılanacaktır (Madde B 7 ve C).

İNGİLTERE

Araştırma, Yaşlı İşçi Ve Politikalarının

Çok Az ve Birbirinden Uzak Olduğunu

Göstermektedir

Yaşlı 50 ve üzerinde olan işçilerin gitgide çoğalan bir işgücü kaynağı haline geldiklerini düşündüren nüfus değişikliklerine karşın, İnsan Gücü Araştırmaları Enstitüsü'nün, yaptığı çalışma, işe alma politikalarında olumlu değişiklikler yapılmasının çok sınırlı bir kesim tarafından düşünüldüğünü ortaya koymuştur. Şu anda bütün sektörlerdeki, özellikle finans ve mühendislik sektöründeki işverenler hem genel hem de nitelikli işçi açığı ile karşı karşıyadır.

Araştırma, İngiltere'deki 2000 kurumu kapsayacak şekilde posta yoluyla gerçekleştirilmiş ve sonuçları 1991'de yayınlanmıştır. Araştırmanın amacı, işverenler üzerinde yaşlı işçilerin işe alınmasına ve çalıştırılmasına ilişkin uzun ve kısa erimli baskıları saptamaktır. Sıkışık bir iş pazarında yaşlı işçilerin işe alınması için zaman zaman yapılan kısa erimli baskılar ile, nüfustaki değişmelerin ortaya koyduğu zorunlulukla yaşlı işçilerin daha fazla oranda çalıştırılması yolunda yapılan uzun erimli baskılar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Başlıca bulgular. Genel olarak, yanıt verenlerin % 30'u yaşlı işçilerin işe alınma ve iş bulamama sorunlarının üstesinden gelmesini destekliyordu. 200 ve daha fazla işçinin çalıştığı büyük şirketler yaşlı işçi çalıştırılmasına daha sıcak bakıyordu, Rapora göre bu durum, büyük şirketlerin işe alma politikalarının daha incelikli olmasına bağlanabilir.

İşverenlerin politikası. Araştırma, işverenler arasında iki tür politikanın geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle yaşlı işçilere yönelik "etkin" politikalar ve bu işçilere iş alanı açmayı amaçlayan "destekleyici" politikalar, işverenlerin çoğu her iki politikayı da uyguluyordu, ancak "destekleyici" hareketleri (örneğin iş saatlerinin esnek hale getirilmesi) daha etkili buluyordu. "Geçici ve kısa erimli" özellikleriyle tanınan etkin politikalar (yaşlı işçilere yönelik eğitim ya da özel işe alma kampanyaları gibi) ekonomik gerileme dönemlerinde hemen rafa kaldırılıyordu.

Rapora göre uzun erimli konulardan bir tanesi, 21. yüzyılın ilk 30 yılında gittikçe yaşlanan ve bağımlı hale gelen nüfusun yükünü karşılamak için 50 yaşın üzerindeki kişilerin iş gücüne katılımlarının artırılmasıdır.

Uzakta beliren bu sorunu şimdiden azaltmak amacıyla kişileri iş yaşamlarına daha uzun süre devam etmeleri için, işverenleri ise yaşlı işçilere daha fazla iş vermeleri için özendirmek gerekmektedir.

Araştırmaya göre ekonomik gerileme dönemlerinde bir anda verilen büyük miktardaki işsizlik ödeneklerine, her derde deva bir ilaç gibi başvurulmamalıdır. Daha önce yaşanan gerileme dönemleri göstermiştir ki yaşlı işçiler bu şekilde işten çıkarıldığında daha sonra çalışma yaşamına dönme olasılıkları azalmaktadır. Bu tür politikalar, sonradan yerine konması güç ve masraflı olacak bazı kritik becerilerin yitirilmesine neden olur. Eğitimdeki kesintiler ile birlikte bu şekilde "şirkete özgü becerilerin" yitilmesi İngiltere'nin nitelik temelini daha da bozacak ve uluslararası rekabet ortamında gerilemeye neden olacaktır.

Sonuç. Raporla, şu anda çalışmayan yaşlı işçiler için geniş çaplı bir eğitim programına ve halen çalışanlar için yeniden eğitime gerek olduğu vurgulanmaktadır. Kısa erimli öncelikler önem kazandıkça uzun erimli konuların (azalan işgücü ve artan bağımlı, yaşlı nüfus) unutulması ne pahasına olursa olsun önlenmelidir. Çalışan nüfusun oranını artıracak ve gittikçe büyüyen bağımlı nüfus sorunuyla başedebilecek uzun erimli politikaların uygulanması, toplumun çalışmaya ve yaşam süresine karşı olan tutumunda bazı değişiklikler olmasını gerektirmektedir. Bu değişiklikler yalnızca toplumsal tartışma ve politik hareket temelinde gerçekleşebilir.

Ancak, yine rapora göre, bu konular işverenler tarafından tek başına halledilemez. Bu durum da, değişen demografik eğilimlere ve işverenlerin değişen gereksinimlerine yanıt vermek üzere yaşlı işgücünün niteliğinin artırılmasında devletin ve devlet kuruluşlarının rolü konusunda önemli soruları akla getirmektedir. Raporla belirtildiği gibi kısa erimli ya da "dur-geç" türünde ekonomik politikalara geri dönüş, şirketlerin ve devletin yaşlı işçilere karşı izlediği politikalarda çok gereksinim duyulan yenilikleri yapma fırsatını bir kez daha ortadan kaldıracaktır, ayrıca diğer grupların, örneğin iş pazarına geri dönen kadınların ümitlerini de yok edebilir. Eğer bu durum oluşursa geri dönüş, 1980'lerin sonlarında yaşananlardan daha hızlı bir iş açığı eşlik edecek, fakat iş pazarının bunun üstesinden gelme yeteneği o döneme göre daha azalmış olacaktır.

ILO, Social and Labour Bulletin 2/92

TOPLUM ÖRGÜTLERİNDEN:

NÜSED

BASIN AÇIKLAMASI

1 Mayıs 1994

Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre için Sağlıkçılar Demeği (NÜSED). çalışanların uluslararası birlik, mücadele ve dayanışma günü 1 Mayıs'ı kutlar. 1 Mayıs'ın, "Emekçi Bayramı" olması talebini yineler. Barış, sağlık, refah, özgürlük ve adalet insanlığın evrensel idealidir. Günümüzde insanlığın yarattığı olağanüstü zenginlik ve eserlerin yanısıra yaşanan o denli olağanüstü eşitsizlikler, adaletsizlik, baskı, yoksunluklar, savaş, terör, sağlıksızlık ve kırım; çok acı, derinden sarsıcı, utanç verici ve kabul edilemez düzeydedir.

Evrensel barışı ortadan kaldıran, insanlığın ilk çağlarına kadar giden sorun, son derece yalındır: Adil üretim ve paylaşım sisteminin kurulamamış olması... Türlü kurnazlık ve insanlığa aykırı olan hilelerle, hakkın çiğnenmesi, sömürü ve bir diğerrinin aleyhine kazanç/zenginlik hırsı. Sömürebilmek için, aciz, bilgisiz ve geri bırakma; karanlık siyasi oyunlarla özgür katılımı engelleme... insanlığın geliştirdiği en ileri bilimsel-teknik olanakları, eşitsizlikleri/sorunları gidermek için değil, bunları arttırma pahasına da olsa, bencil çıkarları için kullanma.

Bugün yaşadığımız olağanüstü derin kriz koşullarının nedeni olan, kapitalist sistemin yarattığı uluslarüstü finans çevrelerinin "yeni dünya düzeni" operasyonlarının kırımlarına, şoklarına direnebilmenin ve insanca özgür yaşamı savunabilmenin İki ana stratejisi olduğunu düşünürüz:

Birincisi, toplumsal üretim ve paylaşımında adaleti sağlayacak mekanizmaları ortak mücadeleyle oluşturabilmek; bunun için, ekonomik sistem ne olursa olsun, üstü örtülü sömürleri ve haksızlıkları hepimizin gözleri önünde sergilemek, amansızca İzlemek ve örgütlenerek önlemek. Haksızlık, kötülüklerin tohumudur. ikincisi ki. birincinin de ön koşuludur; önce öz eleştirimizi yapmak ve kendimizle barışabilmek; insanca, dostça dayanışma içine girerek, dürüst, özgürce katılma ve birlikte üretme isteği yaratmak; bu da, sevgiyi, saygıyı, inancı, sorumluluğu ve bağlılığı doğuracaktır.

İşte, kendimiz, ailemiz ve yakınlarımızdan, çalışma ortamımız, bulunduğumuz kurum ve örgütlerimizden, ülkemize ve dünyaya doğru barış ve adalet mücadelemiz, gerçek demokratik katılım gayretlerimiz...

Başarımızın olmazsa olmaz zorunlu koşulu.

Ne kadar çarpıtılmak, kandırılmak istense de; insan, toplumsal çelişkileri, akıl ve diğer yetenekleriyle çözebilen, biraraya gelip adalet, barış ve refahı yaratabilen bir varlıktır. Şükür ki. insanlık tarihi bu gerçeğin sayısız kanıtlarıyla doludur.

Ekonomi ve diğer bilimler insan sağlığı ve mutluluğu için araçtır. Kâr ederek ayakta kalmak, hiçbir zaman insani değerlerin feda edilebileceği bir amaç olamaz, insan toplumsal bir varlıktır ve toplumsal refah, adalet, eşitlik ve özgürlükle mutlu olabilir.

Aydınlık gelecek, sömürüyü ortadan kaldıracak gayretlerimizdedir.

**NÜSED Yönetim Kurulu Adına
Dr. Derman Boztok**

NÜKLEER KARŞITI KONGRE SONUÇ BİLDİRGESİ

16 EKİM 1993, ANKARA YUNUS EMRE KÜLTÜR MERKEZİ

Bizler, yaşadığı dünyaya duyarlı, yaşamı savunan kişi ve kuruluşlar olarak 1993 yılı başlarında hükümetin nükleer santral yapımına ilişkin sağlıksız ve anti-demokratik kararına engel olmak için Nükleer Karşıtı Platform'da yer aldık. Bugün düzenlediğimiz **Nükleer Karşıtı Kongrede** aşağıdaki konuları kamuoyunun bilgisine sunmaya karar verdik.

Bize göre:

- Karmaşık teknolojisi gereği güvenli olamayan, tehlikeli.
- Radyoaktif atıkları yok edilemeyen,
- Yatırım - işletme maliyeti çok pahalı,
- Kaynağı sınırlı,
- Normal işletmesi sırasında bile canlılar üzerinde tahribat yapan.
- Sabotajlara açık, ülke güvenliği açısından riskli,
- Galibi olamayacak bir nükleer savaşın silahlarına hammadde sağlama olasılığı bulunan,

NÜKLEER SANTRALLER, hiçbir koşulda enerji üretiminde seçenek olamazlar.

Kaldı ki;

Bugün ve yakın gelecekte Türkiye'de bir enerji açığı sözkonusu değildir. Üretim kapasitemiz, tüketebildiğimizden çok üzerindedir. Üretim ve kullanım sırasındaki enerji kayıplarımız kabul edilemeyecek boyutlardadır.

"Gelişmişlik" sınırsız enerji tüketmek değil, eldeki enerjiyle yüksek verim elde etmektedir.

Türkiye, rüzgar, güneş, biyokütle, jeotermal ve su gibi temiz, yenilenebilir ve ucuz kaynaklar yönünden zengindir.

Bugün hiç zaman kaybetmeden tüketim alışkanlıklarının sorgulanması, kayıpların önlenmesi, verimliliğin artırılması ve incelikle temiz, yenilebilir küçük ölçekli yerel enerji üretimine yatırım yapılması en akılcı ve

doğayla uyumlu çözümdür.

Nükleer enerji kullanım kararı halkı dışlayarak, bir avuç teknokrat ve politikacı tarafından alınamayacak kadar yaşamsaldır. Bugün gelinen noktada bütün tepeden inme ve dayatmacı kararların kötü sonuçlarını yaşıyoruz.

Sonuç olarak diyoruz ki;

Bizler Dünya'yı bilim adamları ve politikaların tutku ve tehlikeli oyunlarına teslim edemeyecek kadar çok seviyoruz. Akkuyu'da da Karakuyu'da da, Türkiye'nin herhangi bir yerinde de nükleer santral istemiyoruz. Bunu engellemek için demokratik ve barışçı yöntemlerle sonuna kadar mücadele edeceğimizi bildiriyor. Tüm insanları yaşama sahip çıkmaya çağırıyoruz.

OKURLARIN KALEMİNDEN:

BİR ADLİ TIP (MESLEK HASTALIĞI) OLGUSU

Gerek iş kazaları, gerek meslek hastalıkları konusunda konu mahkemeye gittiğinde, mahkemece doyurucu görülmeyen ya da çelişkili olan raporlarda. Adli Tıp Kurumuna başvurulmaktadır.

Aşağıdaki vaka takdimi "Meslek Hastalıklarının Adli Tıp Yönünden Değerlendirilmesi" konulu tez çalışmam nedeniyle, Adli Tıp Kurumu 3. İhtisas Kurulu kararları arasından, meslek hastalıkları ile ilgili olarak çıkarmış olduğum 330 vakadan yalnızca biridir. Karar aktarılırken daha kolay anlaşılabilirliği açısından, aslına sadık kalma şartıyla üzerinde küçük değişiklikler yapıldı.

ZONGULDAK-2. İş Mahkemesi Hakimliğinin 25.1.1985 tarih, 1983/2538 sayılı yazısı ile gönderilen.....

hakkındaki evrak tetkik edildi. 1926 doğumlu ..... 'nın ölümünün meslek hastalığı ile ilgili olup olmadığı ve ölüm nedeninin tespiti istenmektedir.

EKİ Üzülmüş bölgesi işçilerinden .....sivil sayılı ..... nın dosyasının tetkikinde domuzdamcı, tamirci, delikçi, düşürücü, olukçu, ajöstör olarak ocak içinde 1943-1967 yılları arasında ocak içi gazlarının ve rutubetin etkisi altında, kömür tozlarının etkilerine maruz kalarak çalıştığı, ilk işe giriş raporunun bulunmadığı, Zonguldak Devlet Hastanesinin 28.2.1968 gün 917 sayılı raporunda **pnömokonyoz** tespit edildiği, Zonguldak SSK Hastanesinin 17.3.1969 gün M/1549 sayılı raporunda: Fizik bulgu olmadığı, VK:2000 cc, T. A.:120/80, N:60, kan ve idrar tetkikleri normal, akciğer grafi-sinde yaygın punktiform imajlar olduğu, **pnömokonyoz** M-2 tanısına varıldığı, daha önce sol el orta parmak fleksiyon hareketlerindeki zorluk nedeniyle verilmiş olan % 4'lük maluliyetin %13.79'a çıkarıldığı, Zonguldak SSK Hastanesinin 9.9.1981 gün 10789 sayılı müşahade evrakında uzun zamandan beri nefes darlığı, öksürük, ayaklarda şişmeden yakındığı, T. A: 140/70 olduğu, Fenastma, Heparin , Cedilanid, Aminokardol tedavisi başlandığı ve hastaneye yattığı 9.9.1981 günü öldüğü ve **ölüm tutanağında ölüm sebebinin dolaşım yetmezliği olduğu**, SSK Yüksek Sağlık Kurulu'nun 10.4.1984 gün 23/137 sayılı yazısında **ölüm nedeninin dolaşım yetmezliği olarak belirtildiği, pnömokonyoz hastalığının ilerleyici karakteri sonucu olabileceği gibi, başka nedenlere de bağlı olabileceği, eldeki belgelerle kesin karara varmanın mümkün olmadığı** kararına varıldığı anlaşılmıştır.

Dosyada mevcut şahsa ait 27.2.1968 ve 12.3.1969 tarihli akciğer graflerinin tetkikinde, her iki akciğer alanında yaygın punktiform imajlar bulunduğu anlaşılmıştır.

SONUÇ: ..... bildirildiğine göre; her ne kadar ölüm tutanağında ölüm nedeni dolaşım yetmezliği olarak bildirilmişse de, 1968 yılından beri pnömokonyoz hastası olan ve ön planda öksürük ve nefes darlığı yakınmalarıyla hastaneye yatan .....'nın hastalığının mesleki olduğu ve bu hastalığın doğal sonucu ve komplikasyonuna bağlı olarak öldüğü, dolayısıyla ölüm nedeninin mesleki olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Bu örnek karar, işyeri hekimlerinin yapmakla yükümlü olduğu işe giriş ve periyodik muayenelerin önemini daima olacak şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki vakada görülen ve ölümün meslek hastalığı ile ilgili olup olmadığına konu olan pnömokonyozlar Sosyal Sigortalar Sağlık İşlemleri Tüzüğü'ndeki meslek hastalıkları listesinin C-1 grubunda yer almaktadır. Maruzi-yet süresi üç yıldır. Yani pnömokonyozun meslek hastalığı sayılması için "pnömokonyoz yapacak yoğunluk ve nitelikte toz bulunan yeraltı veya yerüstü işyerinde toplam en az üç yıl çalışmış olmak" zorunludur. (Tüzük madde 66) Yükümlülük süresi on yıldır. Yani pnömokonyoz yapacak bir iş yerinde yeterli süre çalıştıktan sonra ayrılan bir işçide, işten ayrıldıktan sonra on yıl içinde pnömokonyoz ortaya çıkabilir. Yukarıdaki vakada işçi 24 yıl yer altında tozlu ortamda çalıştıktan sonra işten ayrılmış ve 1 yıl sonra kendisinde pnömokonyoz tespit edilmiştir.

Kısaca tanımlanırsa pnömokonyozlar, akciğerlerde biriken tozlarla oluşan, açık radyolojik görünüm veren akciğer hastalıklarıdır. Klinik olarak asemptomatik olgulardan ağır klinik tablolara kadar değişiklikler gösterebilir. Oluşumu ortamdaki tozun fiziksel ve kimyasal yapısı, tozun çapı, solunan havadaki toz yoğunluğu, tozlu ortamda çalışma süresi ve kişisel faktörlere (sigara içme gibi) bağlıdır.

Sosyal Sigorta Sağlık İşlemleri Tüzüğü'ndeki meslek hastalıkları listesinde silikoz ve silikotüberküloz, aspestoz, sideroz ve silikatozlar pnömokonyozlar adı altında yer almaktadır. Tüzükte her biri için ayrı ayrı hastalık belirtileri, yükümlülük süresi ve hastalık tehlikesi olan başlıca işler belirtilmektedir.

Genel olarak pnömokonyozlu kişiler hekime ya da sağlık kuruluşuna nefes darlığı, öksürük, balgam çıkarma, göğüs ve sırt ağrılarıyla başvurmaktadır. Silikotüberkülozlu olgularla bunlara ateş ve terleme de eklenmektedir. Örneğimizde de kişinin uzun zamandan beri nefes darlığı ve öksürükten yakınmış olduğu görülmektedir.

Tanı yeterli teknikte çekilmiş göğüs grafisi (35x35'lik), solunum ve dolaşım fonksiyon testleri (tipik röntgen bulgusu olmadan da fonksiyonlar bozulmuş olabilir.), iş anamnezi ve işyeri incelemesi, silikotüberküloz için ayrıca bakteriyolojik inceleme, aspestoz için balgamda mikroskopik olarak aspest cisimciklerinin, silikatozlar için balgamda talk cisimciklerinin görülmesiyle mümkündür.

Kronik bronşit, amfizem, sağ kalp yetmezliği ve kronik kor pulmonale, bronşiyal kanserler ve mezotelyoma (özellikle aspeatoz için) pnömokonyozların en sık karşımıza çıkan komplikasyonlarıdır. Örneğimizde kişinin ayaklarının şişmesi de sağ kalp yetmezliği ve kronik kor pulmonale komplikasyonunun gelişmesine bağlıdır.

Ölüm tutanağında temel hastalık yerine bu komplikasyonlardan biri yazıldığında, ölümün meslek hastalığından olup olmadığı çözüm bekleyen bir hukuk sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çelişkili durumlarda değerlendirmenin sağlıklı yapılabilmesi ve sorunun çözümü, kayıtların sağlıklı tutulması. İşe giriş ve periodik muayenelerin tam ve düzenli yapılmasıyla yakından ilişkilidir. Hatta yalnızca fizik muayene yeterli olmayıp, iş türünün gerektirdiği ayrıntılı sistem muayeneleri ve laboratuvar tetkikleri de gereklidir. Yukarıdaki vakada tüm bunların eksikliği durumun İş mahkemesine yansımaya neden olmuştur. Başta işe giriş ve periodik muayenelerin yapıldığına ilişkin kayıt yoktur. Şahsın öldüğü hastanede ölüm nedeni dolaşım yetmezliği olarak belirtilmiştir. Çelişkinin giderilmesi için başvurulmuş mercide "..... eldeki belgelerle kesin karara varmanın mümkün olmadığı" kararına varılmıştır.

Periodik sağlık muayeneleri, Ağır ve Tehlikeli işler Tüzüğü'nün öngördüğü gibi, meslekle bağlantısı gözetilerek yapılmalı, fabrika incelemeleri ile desteklenmelidir. Örneğin tozlu işyerlerinde çalışanlar için spirometrik ölçümlerin yapılması, radyolojik kontrollerin standart grafiplerle 2-3 yılda bir yinelenmesi gibi. Bu muayeneler özellikle işçilerin malulen emekli olmalarından sonra da devam etmelidir. Aksi halde ölümün meslek hastalığına mı, yoksa başka bir nedenle mi bağlı olduğuna karar vermek güçleşmektedir. Ayrıca ölüm nedeninin belirtildiği ölüm tutanaklarının düzenlenmesinde gereken özen gösterilmeli, gerçek ölüm nedeni konusunda kuşkulu durumlarda otopsiye başvurulmalıdır.

Tüm bunların yapılmadığı ya da eksik yapıldığı, kolaylıkla İşin bitirildiği durumlarda; 1) Taraflar mağdur olmakta (bu mağduriyet çalışan açısından olduğu gibi işyeri açısından da olabilir). 2) Mahkemeler ve Adli Tıp Kurumu meşgul edilmekte, 3) En önemlisi de sağlıklı ve doğru karar verilmesinde güçlükler doğmaktadır.

Pnömonyozlarda radyolojik sınıflandırma ve maluliyet oranı tespitinde gözönüne alınan kriterlere bir başka vaka takdiminde değinilecektir.

Dr. Yasemin GÜNAY
Adli Tıp Kurumu / İstanbul
Yrd. Doç.Gürsel Çetin

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Adli Tıp Bölümü / İstanbul

Kaynaklar;

1. Adli Tıp Kurumu 3. ihtisas Kurulu kararı
2. Sosyal Sigorta Sağlık işlemleri Tüzüğü
3. İş Hekimliği Ders Notları. TTB Yayını 1989
4. Y. Günay: Meslek Hastalıklarının Adli Tıp Yönünden Değerlendirilmesi-Çalışma Ortamı, Sayı:4, Eylül 1992